

Türk ve Rus Dillerindeki Vurgu Sistemlerinin Karşılaştırmalı Analizi

DR. ÖĞR. ÜYESİ ONUR AYDIN*

Öz

Vurgu sistemi, dilin yalnızca ses ya da yapı bilimsel alanlarının değil aynı zamanda iletişimsel yönünün de önemli bir bileşenidir. Farklı dillerle karşılaştırmalı olarak bu sistemin ele alınması, yabancı dil öğretim süreçlerine farklı bir bakış açısı kazandırabilir. Bu nitel araştırma, Türk ve Rus dillerinin vurgu sistemlerini karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Her ikisinin edebî dil standartları esas alınmış olup doküman analizi, karşılaştırmalı analiz yöntemleriyle Rus araştırmacılar İrina Makevnina ve İrina Pavlovskaya'nın Rusça sözcük vurgusu öğretiminde önerdiği sistemlilik, iletişimsel yönelim ve mantıksal yoğunluk ilkeleri temel alınarak vurgu kuralları incelenmiştir. Bulgular, Türkçede vurgunun genellikle son hecede sabit olduğunu ve dilin ritmik yapısını desteklediğini, Rusçada ise vurgunun sözcük formlarına göre değişkenlik gösterdiğini ve anlamı değiştirebildiği için doğru yerleşiminin kritik olduğunu ortaya koymuştur. Her iki dilde de vurgu, anlam ayırt ediciliği açısından önemli bir rol oynasa da, Türkçede daha öngörülebilir ve kurala dayalı bir yapıyken, Rusçada dinamik ve pratik gerektiren bir doğaya sahip olduğu görülmüştür. Araştırma, bu farklılıkların dil öğrenimi ve öğretimi açısından sonuçlarını ortaya koymakta; Türkçenin sabit vurgusunun kurala dayalı öğrenmeyi kolaylaştırdığını, Rusçanın esnek vurgusunun ise yoğun pratik ve istisnaların ezberlenmesini gerektirdiğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, dil öğretiminde bu ritmik ve hareketlilik farklılıklarının dikkate alınması önerilmekte, vurgunun sağlıklı iletişimin ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilerek bu dilsel nüansları yansıtan öğretim materyallerinin geliştirilmesi savunulmaktadır. Gerçekleştirilen inceleme ile Türk ve Rus dillerindeki vurgu sistemi üzerine yürütülecek araştırmaların derinleştirilmesi ve yabancı dil öğrenme ve öğretme süreçlerine katkı sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar sözcükler: Rus dili, Türk dili, ses bilgisi, vurgu, karşılaştırma

A Comparative Analysis of Stress Systems in the Turkish and Russian Languages

Abstract

The stress system constitutes a fundamental element of a language, encompassing not only its phonetic and structural properties but also its communicative functions. Examining this system comparatively with different languages can provide a distinct perspective on foreign language teaching processes. This qualitative study seeks to examine and compare the stress systems of Turkish and Russian. The literary standards of both languages were taken as the basis, and the stress rules were examined through document analysis and comparative analysis methods, grounded in

* Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: onur_aydin@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7981-5821

Gönderim tarihi: 1 Eylül 2025

Kabul tarihi: 26 Eylül 2025

the principles of systematicity, communicative orientation, and logical intensity proposed by Russian researchers Irina Makevnina and Irina Pavlovskaya for teaching Russian word stress. The findings indicate that in Turkish, stress is predominantly fixed on the final syllable, contributing to the language's rhythmic consistency, whereas in Russian, stress placement varies across word forms and serves as a critical determinant of meaning, rendering its accurate application essential. Although stress plays an important role in meaning differentiation in both languages, it has been observed that in Turkish, it has a more predictable and rule-based structure, whereas in Russian, it has a dynamic nature that requires practice. These distinctions have significant implications for language learning and teaching: the fixed stress in Turkish supports a rule-based pedagogical approach, while the variable stress in Russian demands extensive practice and the memorization of exceptions. Consequently, this study underscores the importance of accounting for these rhythmic and mobility differences in language education. It emphasizes that stress is integral to effective communication and advocates for the development of teaching materials that address these linguistic distinctions. Through this analysis, the research aims to enhance the understanding of stress systems in Turkish and Russian and to contribute meaningfully to the field of foreign language education.

Keywords: Russian language, Turkish language, phonetics, stress, comparison

GİRİŞ

Sözlü iletişimde sesin şiddeti, cümle ve sözcük vurgusunun konumuna bağlıdır. Vurgu, sözcük bazında bir hecenin diğerlerine göre daha belirgin seslendirilmesiyle cümle temelinde bir sözcüğün, metin bazında ise bir cümlenin öne çıkarılması demektir (Brıgunova, 1963, s. 43). Vurgunun yanlış yere konması, sözcüğün/cümlenin/metnin anlamının kavranmasını zorlaştırabilir, böylece iletişim süreçlerinde aksaklık yaşanmasına yol açabilir (Zarva, 2001, s. 10). Vurgu hatası, yalnızca dil bilgisel ya da işitsel anlamda değil sosyolojik ve psikolojik sorunlar da doğurabilir (Fomina, 2016, s. 20). Rusçayı yabancı dil olarak öğrenenlerin cümledeki vurguyu açıklamalarla algılayabilmeleri nispeten daha kolay olur ancak sözcük vurgusunu çözebilmek zor olabilir. Rus dil bilimci Yelena A. Brıgunova, yabancıların Rusça sözcük telaffuzunda yaptığı hataları üç başlıkta toplar: İlki, ünsüz harflerin yanlış okunması; ikincisi, sözcüğün hece, ritim açısından yanlış değerlendirilmesi; üçüncüsü ise, vurgulu hecelerdeki ünlülerin vurgusuzlara göre farklı okunmasıdır (1963, s. 143). Brıgunova; Çin, Japon ve Vietnam gibi ülkelerden olan öğrencilerin Rusça cümle vurgusunu genellikle sona koyduklarını paylaşır (1963, s. 174). Hâlbuki kendilerinden beklenen çoğunlukla son sözcükte tonlamanın düşürülmesidir. Rus dilinin cümle yapısının sıralı söz dizimi özellikleri düşünüldüğünde yapı, özne + yüklem + tümleç biçimindedir. Tonlamayla verilen cümle vurgusu dışında yükleme en yakın sözcük vurgulandığında son sözcüklerde ton düşürülür. Benzer durum Türk öğrenciler için de geçerlidir. Türk dilinin cümle yapısının sıralı söz dizimi, özne + tümleç + yüklem şeklindedir. Bu nedenle Türk öğrenciler de cümle vurgusunu son sözcüklere koyabilir ve son sözcüklerde tonlama düşürülmesi noktasında hata yapabilir.

Rusçada olduğu gibi Türk dilindeki vurgu, hem etkili konuşma hem de yazma için kritik öneme sahiptir. Konuşmada doğru vurgu kullanımı, dinleyicinin ilgisini koruyup anlatımı güçlendirirken, vurgu hataları iletişimi zayıflatır ve yanlış anlaşılmalara yol açabilir (Dursunoğlu, 2010, s. 267). Türkçenin kendine özgü bir doğal vurgusu vardır ve bu vurgu kullanıma ya da konuşmacıya göre değişmez. Bu doğal vurgu yanlış kullanıldığında, hem anlam karışıklıklarına yol açabilir hem de dilin temel yapısını bozabilir. Türkçe, genellikle yumuşak ve esnek bir söylenişe sahip olduğu için, vurgulu ve vurgusuz heceler arasındaki ses şiddeti farkı belirgin değildir. Bu durum, istisnalar dışında vurgulu heceyi fark etmeyi ya da dinleyiciye hissettirmeyi zorlaştırır (Dursunoğlu, 2010, s. 269). Rusçadaki gibi cümle vurgusu nispeten daha kolayca ayırt edilebilirken sözcük vurgusu bu bağlamda Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için ciddi sıkıntılar ortaya çıkarabilir.

Yabancılar için Türk ve Rus dillerinde vurgunun önemi ve zorluğu dikkate alınarak araştırma deseni hazırlanmıştır. İletişimsel yaklaşım benimsenerek Türk ve Rus dillerindeki vurgu sisteminin doğru iletişimdeki rolünden yola çıkılmıştır. Araştırma, her iki dilde ortak genellemelere ulaşılabileceği, bunların iletişimdeki işlevinin ortaya çıkarılabileceği ve yabancı dil öğretim süreçlerinde yararlı olacağı varsayımına dayanmaktadır. Çalışmayla her iki dilin vurgu sisteminin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda birtakım ortak genellemelere ya da farklılıklara ulaşarak yabancı dil öğrenme ve öğretme süreçlerinde kullanılabilecek verilere ulaşılması hedeflenmektedir. Araştırma konusu, Türk ve Rus dillerinin vurgu sistemleri, araştırma materyali ise vurgu konusuna yer veren gerek yerel gerekse yurt dışındaki kaynaklardır. Bu bağlamda ilk olarak, doküman analizi yöntemiyle bu kaynaklar incelenip her iki dilin vurgu sistemi, İrina Makevnina ve İrina Pavlovskaya'nın Rusça sözcük vurgusu öğretiminde önerdiği *sistemlilik*, *iletişimsel yönelim* ve *mantıksal yoğunluk* olmak üzere üç temel ilkesi temelinde genel hatlarıyla ortaya konacaktır. Ardından karşılaştırmalı analiz yöntemiyle Türk ve Rus vurgu sistemlerinin ortak mantalitesi oluşturulacak, farklı yapılar da sınıflandırılacaktır. Araştırma, Türkçe ve Rusçayı ya yabancı dil olarak öğrenmek ya da öğretmek isteyen kişiler için karşılaştırmalı bir bakış açısı sunmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Rusça sözcük vurgusunun kökleri, Antik Yunan ve Latin dillerine kadar uzanır. XVIII. yüzyılla birlikte konu daha çok bilimsel zeminde incelenmeye başlar. Mihail V. Lomonosov (1755: 21), vurgulu hecenin daha yüksek bir tonla okunması gerektiğini paylaşır, Anton A. Barsov (1981: 78-79), buna yoğunluk ve uzunluk gibi kavramları da ekler, XIX. yüzyılda ise Aleksandr A. Potebnya, vurgusuz (1), zayıf vurgulu (2), güçlü vurgulu (3), vurgusuz (1) heceden oluşan "1231" yöntemini geliştirir (Akt. Zencirci, 2014, s. 2). XX. yüzyılda Lev V. Şçerba, Rusça sözcük vurgusunun "en güçlü" yani dinamik, "en yüksek perdede" yani müzikal ya da "en uzun" yani niceliksel olarak açıklandığını paylaşır, kendisi dinamikliği onaylamasa da diğerlerini kabul eder. Sözcük vurgusunun hareketliliğini göz önünde bulunduran Şçerba, vurgunun niteliksel yönünün de bulunduğunu ve bunun deneyim yoluyla bir alışkanlık olarak kazanılabileceğini iddia eder (2004, s. 176). Böylece Rusça sözcük vurgusu hem niceliksel hem de niteliksel bir özellik kazanmış olur. Adı geçen isimlerin dışında Yakov K. Grot, Yeji Kuriloviç, Andrey A. Zaliznyak, Tomas G.

Hazagerov, Ruben İ. Avanesov, Vladimir A. Dibo, Vera L. Vorontsova, Vladimir V. Kolesov, Nina A. Fedyanina gibi Rus dil bilimcileri, sözcük vurgusunun dilin yapısal sistemi üzerinde etkilerini araştırır. Sözcüğün dil bilgisel biçimlerinde meydana gelen değişimlerde, yeni kategorilerin oluşumunda vurgu etkin rol oynar (Fomina, 2016, s. 12).

Türkçede, vurgu konusunda bilimsel çalışmalar, özellikle Macar Türkolog Ignác Kúnos'un araştırmalarıyla başlamış, 1940'lı yıllarda vurgunun konumu ve işlevine ilişkin tartışmalar evrensel boyutta ele alınmış, daha sonra M. Volkan Coşkun, Nurettin Demir, Ömer Demircan, İclâl Ergenç, A. Sumru Özsoy ve Talat Tekin gibi isimlerin çalışmalarıyla günümüze kadar gelmiştir. Standart bir yazı dili oluşturma çabaları, kural koyma yaklaşımı benimseme, dil politikasına sadık kalma gibi nedenlerden dolayı Türkçede vurgu konusuna gerekli önem verilememiştir (Demir ve Yılmaz, 2018, s. 43). Tahir Nejat Gencan *Dilbilgisi* (1971), Muharrem Ergin *Türk Dil Bilgisi* (1972), Ayşe Sumru Özsoy *Türkçe'nin Yapısı-1: Sesbilim* (2004), Eser Güler ve Mehmet Hengirmen *Ses Bilimi ve Diksiyon* (2005) adlı kitaplarında ve Talat Tekin "Türkçede Kelime Vurgusu Kuralları" (1991), Halit Dursunoğlu "Türkiye Türkçesinde Vurgu" (2010) başlıklı makalelerinde Türk dilinde vurgu konusunun ana hatlarını çizmişlerdir. Çalışmalar daha çok Türkçe vurgu konusunun kurallarının açıklanması üzerinedir, herhangi başka bir dille karşılaştırmalı inceleme amaçlı değildir. Belki de Türkçe vurgu konusunda alandaki en kapsamlı çalışmalardan biri de Ömer Demircan'ın *Türkçenin Sözdizimi* adlı kitabıdır. Vurgunun; ritim, aksan, ezgi, tempo gibi farklı ses unsurlarıyla ilişkisi başlık başlık incelenmiş, ayrıca konunun teorik çerçevesi ayrıntılı bir şekilde çizilmiştir. Kitapta işlenen başlık özelinde İngilizce, Fransızca, Arapça gibi farklı dillerle de karşılaştırmalar mevcuttur ancak bu karşılaştırma konu temellidir, vurgu sisteminin genel bir karşılaştırmalı analizi yapılmamıştır.

Rusça vurgu konusunda Batı'daki çalışmaların sayısının sınırlı kaldığı görülür. John G. Nicholson, *Modern Rusça Sözcük Vurgusu Kalıpları (Modern Russian Word Stress Patterns)* adlı çalışmasında hareketli vurgu ilkelerinin son kırk elli yıldır ihmal edildiğini ve bu konuda yapılan çalışmaların yetersiz olduğunu belirtir. Nicholson, Rusça vurgu kalıplarının hem dil bilimciler hem de Rusça öğrenenler için önemli olduğunu ve bu konuda daha fazla araştırmaya gereksinim duyulduğunu ortaya koyar (1962, s. 213). Batı'da Türkçe vurgu konusunda çalışmaların sınırlılığı Rusça ile benzerlik gösterir. Dikkatimizi çeken bir nokta, Batı'daki araştırmaların Rus dilinde daha çok sözcük vurgusuna, Türk dilinde ise cümle vurgusuna odaklandığıdır. Çalışmalar çoğunlukla tek vurgu türünü yerel dilde açıklamaya yöneliktir. Literatürde Türk ve Rus dillerindeki vurgu türlerini karşılaştırmalı olarak inceleyen herhangi bir çalışma tespit edilememiştir.

Bu zamana kadar gerçekleştirilmiş çalışmaların aksine araştırmamız, iki dilin ritmik benzerlik ve farklılıklarını vurgular, karşılaştırmalı bir perspektif sunar. Daha kapsamlı bir biçimde tüm vurgu türlerini ele alır. Ulaşılan karşılaştırmalı verileri eğitimsel/pedagojik bir amaca bağlar.

YÖNTEM

Günümüz yabancı dil öğretim yöntemlerinden biri olan iletişimsel yaklaşıma göre, öğrencinin hedef dilde kendini düzgün bir şekilde ifade etmesi ve iletişim kurması temel amaçtır (Widdowson, 1978, s. 67; Berns, 1990, s. 104). Çalışmada Türk ve Rus dillerindeki vurgu sisteminin, doğru iletişimde önemli bir rol oynadığı düşüncesinden yola çıkılmıştır çünkü vurgu hataları yazılı ya da

sözlü iletişimde kendini yanlış anlam ve anlaşılmalara yol açabilmektedir. Makalenin odak noktası, her iki dildeki kuralları karşılaştırmaktan daha çok vurgunun iletişimsel öneminin ortaya çıkarılmasıdır.

Çalışma, nitel bir araştırma özelliği taşımaktadır. Türk ve Rus dillerindeki vurgu kurallarının, genellemelerinin ya da istisnalarının sistemli bir şekilde durum tespiti yapılmıştır. Her iki dildeki tüm vurgu kurallarının verilememesi, araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Amaç vurgu sistemlerinin genel mantalitesini açığa çıkarmak olduğu için daha sık kullanılan genellemelere yer verilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın araştırma soruları şunlar olarak belirlenmiştir:

Türk ve Rus dillerindeki vurgu sistemleri hangi türlerde benzerlik ve farklılıklar göstermektedir?

Bu sistemlerin, yabancı dil öğretimi ve öğrenimi süreçlerinde ne gibi etkileri vardır?

Doküman incelemesi yöntemiyle Türk ve Rus dillerinin vurgu sistemlerine ilişkin veriler yerel ve yurt dışı kaynaklarından toplanmıştır. Çalışmanın materyali, ağırlıklı olarak dil bilgisi kitapları, fonetik çalışmalar ve bu dillerin edebî standartlarına odaklanan etimolojik ve orfografik sözlüklerden elde edilmiştir. Standart Türkçede genellikle cümlelerin son sözcüğü ya da yükleme düşme eğilimi gösterirken bölgesel ağızlarda ve lehçelerde farklılıklar gözlemlenebilir. Bu farklılıklar, vurgunun sözcük ya da cümle içindeki konumu, tonlama biçimi ya da melodik yapısında ortaya çıkar. Benzer durum Rus dili için de geçerlidir. Bu yüzden her iki dilin de edebî dili araştırmaya esas alınmıştır. Ardından, farklı veri setleri ya da değişkenler arasındaki benzerlikleri, farklılıkları ve ilişkileri sistemli bir şekilde incelemeye yaradığı için (Ragin, 2014, s. 1-16) her iki dilin vurgu sistemi karşılaştırmalı analiz yöntemiyle ele alınmıştır.

Makale, Rus araştırmacılar İrina Makevnina ve İrina Pavlovskaya'nın Rusça sözcük vurgusu öğretiminde önerdiği *sistemlilik*, *iletişimsel yönelim* ve *mantıksal yoğunluk* olmak üzere üç temel ilkeye dayanmaktadır. *İletişimsel yönelim ilkesi*, ses birimlerinin sintagmatik etkileşimlerine, yani sözcüklerin cümle içindeki "yatay" ilişkilerine odaklanır. Sintagmatik etkileşim, bir cümle içinde vurguların nasıl konumlandıklarını ve bunların anlam üzerindeki etkilerini inceler. Bu yüzden vurgunun iletişimdeki önemi gösterilmeli ve doğru vurguyla anlamın nasıl değişebileceği açıklanmalıdır. *Sistemlilik ilkesi*, dildeki ses birimlerinin paradigmatik ilişkilere odaklanır. Paradigmatik ilişkiler, bir sözcüğün farklı biçimleri ya da benzer seslerin farklı sözcüklerdeki kullanımı gibi dildeki "dikey" bağlantıları ifade eder. Yani, vurgu konusundaki genellemelerin sistemli bir şekilde sunulmasıdır. *Mantıksal yoğunluk ilkesi* ise, öğrenme materyalinin aşamalı bir şekilde sunulması, pekiştirilmesi ve genişletilmesi gerektiğini söyler. Hem paradigmatik (dikey) hem de sintagmatik (yatay) ilişkiler dikkate alınarak, öğretim süreci adım adım ilerlemelidir. Önce temel vurgu kuralları tanıtılmalı, sonra bu kurallar pratikle pekiştirilmeli ve en sonunda daha karmaşık yapılar ya da istisnalar inşa edilmelidir (Makevnina ve Pavlovskaya, 2021, s. 66). *İletişimsel yönelim ilkesi* temelinde ilk olarak cümle ve öbek vurguları konum ve anlam bakımından incelenmiş, doğru vurgu sağlıklı iletişimin şartlarından biridir yaklaşımının altı çizilmiştir. *Sistemlilik ilkesi* bağlamında her iki dildeki çok fazla olan sözcük vurgusu genellemeleri sistemli bir şekilde sunulmuştur, sözcüklerde yaşanan biçimsel ve anlamsal değişimler gösterilmiştir. *Mantıksal yoğunluk ilkesi* özelinde ise kolaydan zora yaklaşımı benimsenmiş ve sırasıyla cümle, öbek, yan ve

sözcük vurguları ele alınmıştır. Genellemeler anlatılırken sözcük türleri bazında sınıflandırılmış, ekler de yapılabildiği ölçüde vurgulu-vurgusuz gruplandırmasıyla sunulmuştur.

Her iki dildeki vurgu kuralları, genellemeleri ya da istisnaları karşılaştırma birimi olarak belirlenmiştir. Söz konusu birimlerin karşılaştırmalı incelenmesi sonucunda ulaşılan ortak ve farklı yapılar sınıflandırılmış bir şekilde bulgular kısmında paylaşılmıştır. Sonuç kısmında araştırma verilerine dayanarak Türk ve Rus dillerinde vurgu sisteminin karşılaştırmalı olarak daha kolay çözümlenebilmesine ve öğrenilmesine ilişkin özgün yorumlarda bulunulmuştur.

1. RUS DİLİNDE VURGU TÜRLERİ VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Çeşitli kaynaklarda (Brizgunova, 1963, s. 166; Avanesov, 1988, s. 679; Popov, 2014, s. 154-175; Girjeva, 2015, s. 170-171) farklı sınıflandırmalar bulunsa da genel olarak Rus dilinde konumuna göre dört farklı vurgu türü bulunmaktadır: *cümle (mantık) vurgusu* (логическое ударение), *öbek vurgusu* (фразовое ударение), *yan (ikincil, zayıf) vurgu* (побочное, второстепенное, слабое ударение) ve *sözcük vurgusu* (словесное ударение).

1.1. Cümle (Mantık) Vurgusu

Esasen Rusçadaki bu vurgu türü, Türkçedeki cümle vurgusuna denk gelmektedir. Mantık vurgusu, bir cümlede belirli bir sözcüğe ya da sözcük öbeğine dikkat çekmek, onların anlamını ya da önemini öne çıkarmak amacıyla kullanılır. Konuşmacının neyi vurgulamak istediğine bağlı olarak, cümledeki vurgulu sözcük değişebilir ve bu da cümlelerin genel anlamını etkileyebilir (Kononov, 1956, s. 58; Girjeva, 2015, s. 181). Mantık vurgusu, cümlelerin oluşumu, noktanın ve tonlamanın yeri gibi söz dizimsel araçları etkiler (Brizgunova, 1963, s. 166). Cümledeki belirli bir sözcüğün tonlamasını, vurgulu okunmasını, niyetini ya da duygusal tonunu belirler. Yazılı metinlerde mantık vurgusu, genellikle italik, kalın, altı çizili olarak belirtilse de, sözlü iletişimde tonlama ve ses şiddeti yoluyla sağlanır:

Вчера я читал книгу. (Dün ben kitap okudum.) → Cümlede vurgu, eylem yani “okudum” üzerindedir.

Вчера я читал книгу. (Dün kitabı ben okudum.) → Cümlede vurgu, eylemi yapan kişi yani “ben” üzerindedir.

Вчера я читал книгу. (Kitabı ben dün okudum.) → Cümlede vurgu, eylemin yapıldığı zaman yani “dün” üzerindedir.

Вчера я книгу читал. (Dün ben bir kitap okudum.) → Cümlede vurgu, nesne yani “bir kitap” üzerindedir.

Örneklerden görüldüğü üzere tonlamayla, öne çıkarılmak istenen sözcükle, söz dizimsel değişikliklerle mantık vurgusu belirlenebilir. Bu durum çoğunlukla ilgili sözcüğün vurgulu okunmasıyla, yani tonlamayla ya da ilgili sözcüğün yüklemden hemen önce konumlandırılmasıyla gerçekleştirilir.

1.2. Öbek Vurgusu

Cümle içerisinde önem taşıyan ve birkaç sözcükten oluşan sözcük öbeğine vurgunun getirilmesidir. Öbek vurgusu, cümledeki bilgi aktarımının ve iletişimin amacına göre belirlenir. Bu vurgu, okuyucuya ya da dinleyiciye cümlelerin bilgi merkezini gösterir. Genellikle mantık vurgusu

ile karıştırılabilir ancak öbek vurgusu daha geniş bir dil bilgisel yapıyı işaret ederken, mantık vurgusu belirli bir sözcüğe odaklanır. Öbek vurgusu, daha geniş bir yapıyı, yani birkaç sözcükten oluşan anlamlı bir grubu kapsar. Bu öbek içindeki ana sözcüğe düşse de vurgu sadece o sözcüğü değil, tüm öbeği bir bütün olarak etkiler. Bu vurgunun bir yararı da hangi sözcüklerin birbirine ait olduğunu ve anlam bütünü oluşturduğunu göstererek cümlelerin karmaşık söz dizimsel yapısının anlaşılmasına yardımcı olur (Kononov, 1956, s. 57; Girjeva, 2015, s. 180-181).

Я купил новую машину. → Cümle düz ve vurgusuz okunursa, anlamsız ve monoton gelir.

Я купил новую машину. → Vurgu, “ne aldın?” sorusuna yanıt olarak “yeni bir araba” öbeğini öne çıkarır. Vurgu, iki sözcük üzerinde olsa da sözcükler öbek olarak bir bütün oluşturur.

Mantık vurgusunda verdiğimiz örneği, öbek vurgusunda da yinelediğimizde karşımıza şöyle bir kullanım ve anlam çıkar:

Вчера я читал эту книгу. (Dün ben bu kitabı okudum.) → Cümlede vurgu, “bu kitabı” söz öbeği üzerindedir, “Ne okudun?” sorusuna yanıt niteliğindedir.

Мы ходили в большой парк. (Biz büyük parka gittik.) → Cümlede vurgu, “büyük parka” söz öbeği üzerindedir, “Nereye gittiniz?” Sorusuna yanıt niteliğindedir.

Nasıl ki her cümlede yalnızca bir mantık vurgusu yer alabiliyorsa aynı şekilde birden fazla öbek vurgusu olamaz çünkü cümlelerin vurgu merkezi tek bir öbekle sınırlıdır:

Он написал короткое письмо своему папе. → Cümlede vurgu, “kendi babasına” öbeğindedir, “Kime?” sorusuna yanıt verilmiştir.

Он написал короткое письмо своему папе. → Cümlede vurgu, “kısa bir mektup” öbeğindedir, “Ne yazdı?” sorusuna yanıt verilmiştir.

Örneklerde öbek vurgusunun gösterilmesi için sözcüklerin altı çizilmiştir. Eğer altı çizili olmasaydı ve iki öbek bulunsaydı, cümlelerin en sonundaki öbek, ana tonlama merkezi olarak vurguyu üzerine alacaktı. Sonuç olarak, bir cümlede tek bir baskın (birincil) öbek vurgusu bulunur. Bu vurgu, cümlelerin en yeni, önemli ya da dikkat çekilmek istenen bilgisini içerir. Diğer öbekler daha zayıf ikincil vurgular olabilir ya da vurgusuz kalabilir. Eğer birden fazla bilginin vurgulanması isteniyorsa, bu genellikle farklı cümle yapıları, sıralama değişiklikleri, duraklamalar ya da özel tonlamalarla yapılır ancak yine de cümle içinde en baskın bir ana vurgu merkezi mevcuttur.

1.3. Yan (İkincil) Vurgu

İkincil vurgu, bir sözcükte bulunan ana (birincil) vurgunun yanı sıra hissedilen daha zayıf bir vurgudur. Rusçada farklı kullanımlar görülse de genellikle çok heceli, özellikle de birleşik ya da uzun türemiş sözcüklerde görülür. Genellikle, sözcüğün birleşen ilk kökünün kendi doğal vurgusunu koruduğu yerlerde kendini gösterir (Şvedova, 1980, s. 90-91). Uzun sözcüklerin tek bir vurguyla söylenmesi bazen zor olabileceğinden ikincil vurgu, telaffuzu daha akıcı ve doğal hâle getirir.

самолётостроение (uçak yapımı) → *самолёт* ve *строение* sözcükleriyle oluşmuştur. Ana vurgu ikinci, ikincil vurgu ilk sözcük üzerindedir.

железнодорожный (demiryolu) → *желез-* ve *дорожный* sözcükleriyle oluşmuştur. Ana vurgu ikinci, ikincil vurgu ilk sözcük üzerindedir.

пятидесяти́ (elli, ilgi hâli) → У меня́ нѣтъ пятидесяти́ рублѣй (Elli rublem yok.). Birleşik sayılarda yalın hâlde sözcükte sadece ana vurgu bulunurken hâl çekimlerinde yan vurgu da eklenir (Fomina, 2016, s. 256)

Экосистѣма (ekosistem) → “э” harfiyle başlayan çok heceli birleşik sözcüklerin bazılarına yan vurgu gelir (Popov, 2014, s. 167).

Bu vurgu türü, Rusça öğrenirken telaffuzun daha doğal hâle getirmek için faydalı olsa da, başlangıç seviyesinde ana vurguyu doğru öğrenmek daha önceliklidir. Ayrıca her uzun sözcükte ikincil vurgu olmayabilir. Normal şartlar altında Rusça sözcüklerde tek, bazen iki, nadiren de üç vurgu bulunur (Yeskova, 1999, s. 426). Bu noktada birleşik sözcüklere ayrı bir parantez açmak gerekir. Birleşik sözcüklerin vurgusu da genellikle tek bir vurgu vardır işareti (´) ile gösterilir ancak bazı kaynaklarda (˘) işareti de görülür. Söz konusu işaret, ikincil vurguyu belirtir. Ana vurgu çoğunlukla birleşik sözcüğün ikincisinde, ikincil vurgu ise ilk sözcüğünde yer alır (Girjeva, 2015, s. 172): *авиамо́тор* (uçak motoru), *восточно́славя́нский* (Doğu Slav), *железобетон* (betonarme), *киностудия́* (film stüdyosu), *новосѣ́лье* (yeni konut ve onun kutlaması). Rusçada ikincil vurgu, birincil kadar güçlü değildir, çoğu kaynakta gösterilmez. İki vurgunun olması, onun hareketli nitelikte olduğunu göstermez, sözcüğün ana vurgusu yine de birincil olanıdır. Aynı durum üç vurgulu sözcüklerde de geçerlidir. Örneğin *аэрофото́съѣмка* (havadan fotoğraf çekimi) anlamına gelen bu birleşik sözcük *аэро+фото+съѣмка* sözcüklerinden oluşur, vurgularının hepsi yazıldığında şöyle olur: *аэрофо́тосъѣмка*. İkincil vurgular, birincil olanın varlığını etkilemez bu yüzden sözcüğün vurgusu “ë” ünlüsündedir.

Birleşik sözcüklerin dışında bazı sözcükler de zayıf vurgulu olabilir (Şvedova, 1980, s. 90-91; Zarva, 2001, s. 15; Popov, 2014, s. 165-167):

İsimle kullanılan kardinal sayılar: *два́ дома́* (iki ev), *три́ челове́ка* (üç insan)

Yakınlık anlamında seslenme ifadesi olarak *бра́т* (birader) sözcüğü: *С тобо́ю, бра́т, поѣдем в кино.* (Birader, seninle gideceğiz sinemaya.)

Olmak anlamındaki *бы́ть* ve *ста́ть* fiilleri: *у́тро было́ споко́йное*, (sabah sakinli), *ста́ло холо́дно* (soğuk oldu)

Çoğunlukla geçmiş zamandaki bir alışkanlığı anlatan *быва́ть* fiili: *Бывало́, мы гуля́ли в па́рке до полу́ночи.* (Olurdu, parkta gece yarısına kadar dolaşırdık.)

Şahıs ve aitlik zamirleri: *его́* (onun), *моя́* (benim), *тобо́ю* (seninle), *на́ши* (bizim)

Bazı edatlar: *кро́ме* (-in haricinde, dışında), *сквозь* (-in içinden, arasından); iki ve üç heceli edatlar: *напро́тив* (-in karşısında), *пос́ле* (-den sonra), bazı durumlarda *ме́жду* (-in arasında), *на́перед* (-in önünde, öncesinde), *че́рез* (-in üzerinden, sonrasında), *све́рх* (-in üzerinde, aşkın)

Bazı bağlaçlar: *как* (-diği zaman; iken; (yap)ar (yap)maz; -dikten sonra; -madan önce...), *паз* (-diğine göre, mademki), *хотя́* (-e rağmen), *потому́ что* (çünkü), *ес́ли* (eğer), *едва́* ((yap)ar (yap)maz). Yan cümlecik oluşturan bağlaçlar: *что́*, *куда́*, *откуда́*, *ко́торый* gibi

Cümleye giriş ifadeleri: *ка́жется* (görünüşe göre), *мо́жет бы́ть* (olabilir, belki)

1.4. Sözcük Vurgusu

Rusçada ünlülerin yükselme ve alçalma yoluyla okunmasıyla sesler çıkarılır ve iletişim diline zenginlik katılır. Vurgulu hece baskın okunarak gerilim yaratılır, vurgusuz hece gerilimsiz okunur,

böylece sözcük doğru bir şekilde telaffuz edilir (Brizgunova, 1963, s. 161-162). Sözcük vurgusu söz dizimsel unsurlara göre değil cümle içinde anlatılmak istenen bağlama göre kullanıldığı anlam kazanır ve çoğunlukla da sabittir. En kısa tanımıyla sözcük vurgusu, iki ya da daha fazla heceli bir sözcüğün vurgulu hecesinin ses bilgisel açıdan diğerlerinden farklılaşmasıdır (Avanesov, 1988, s. 679). Rusça sözcük vurgusunun en temel iki karakteristik özelliği *serbest* (свободное) ve *farklı konumlanabilir* (разноместное) olmasıdır. Çoğu zaman birbirinin yerine kullanılsa da *serbest vurgu*, Rusça sözcüklerde vurgunun ilk, orta ya da son heceye gelebileceği; *farklı konumlanabilir vurgu* ise, sözcüğün değişik formlarında vurgunun düzenli olmayan, çeşitli yerlere düştüğünü ifade eder (Yeskova, 1999, s. 426; Zarva, 2001, s. 8; Popov, 2014, s. 157).

Davranış türlerine göre Rusça sözcük vurgusu *sabit* (неподвижное/постоянное/фиксированное) ve *hareketli* (подвижное/переходящее) olmak üzere ikiye ayrılır. Rusça sözcüklerin yaklaşık %96'sı sabit, %4'ü ise hareketli vurguya sahiptir (Fedyanina, 1982, s. 2). Büküme ya da değişime uğradığında sözcüğün vurgusunun aynı kalıp kalmadığı onun grubunu belirler. Kural olarak Rusça sözcükler dil bilgisel açıdan çekime uğrar. Örnek vermek gerekirse sözcüğün isim türünde sayı ve hâl; sıfat ve sıfat-fiil türünde cins, sayı ve hâl; fiil türünde şahıs, sayı ve zaman ekleri aldığında değişmesidir. Eğer yalın hâlde yani ek almamış olan Rusça sözcüğün vurgusu, ifade edilen çekimlerde aynı kaldığında sabit vurgu adı verilir (Fomina, 2016, s. 33). Bir başka ifadeyle, eğer bir sözcük dil bilgisel açıdan değişime uğradığında vurgu aynı hece ya da biçim birimi üzerinde kalmaya devam ediyorsa sabit olarak nitelendirilir. Sabit vurguların konumunu belirlemek nispeten daha kolayken hareketli olanları tespit etmek oldukça zordur.

Rus dilinin anlam bilimsel (semantik) ve yapısal özellikleri nedeniyle sözcük vurgusunun daha çok kök ya da son ek üzerinde olduğu gözlemlenir (Levando, 1997, s. 29). Nadiren de olsa çekim ekinde yer alan sözcük vurgusu düşük bir ihtimalle de olsa ön ekte olabilir (Girjeva, 2015, s. 173). Sabit vurgu konusunda her zaman olmasa da genelleştirilebilecek birtakım çıkarımlar bulunur:

- Tek heceli Rusça sözcüklerde ise vurgu otomatik olarak tek olan ünlüye düşer. Bu duruma örnek olarak genellikle Lev Şçerba'nın şu cümlesi örnek gösterilir (2004, s. 176):

Ты́м бра́т взял но́ж (Buradan kardeş bir bıçak aldı) ya da *Бра́т вдрýз взял но́ж* (Kardeş aniden bir bıçak aldı): Cümlelerde herhangi bir vurgu işareti olmamasına karşın her sözcük vurguludur. Buna göre cümlelerin vurgulu yazılışı şu şekildedir: *Ты́м бра́т взял но́ж* (Buradan kardeş bir bıçak aldı) ya da *Бра́т вдрýз взял но́ж*.

- Esasen tek heceli sözcüklerde vurgu aranmaz, işareti bulunmaz çünkü vurgu zaten tek ünlü harfin üzerindedir. Ayrıca *ë* (yo) sesi daima vurguyu üzerine alır (Zarva, 2001, s. 7). Diğer çıkarımlar ise şunlardır: 3-5 heceli sözcüklerde vurgu genellikle sözcüğün ortasında bulunurken, 2 heceli sözcüklerin çoğunda vurgu birinci ve ikinci heceler arasında hemen hemen eşit olarak dağılır (Popov, 2014, s. 157).

- 2 heceli sözcüklerde vurgusu ilk hecede olanlara *вé-чер* (akşam), *зо́-под* (kent), *де́-ло* (iş), *ле́-то* (yaz), *ýм-по* (sabah) ve ikinci hecede olanlara *бол-ту́н* (geveze), *во-да́* (su), *зу-ма́* (kış), *лу-на́* (ay), *пу-ка́* (el) sözcükleri örnek verilebilir.

• 3 heceli olan ve vurgusu orta hecede bulunan sözcüklere; *an-mé-ka* (eczane), *za-zé-ma* (gazete), *ko-pó-va* (inek), *ma-şu-na* (araba), *av-mó-byç* (otobüs) örnek verilebilirken *do-ky-mém* (belge, evrak), *mo-lo-kó* (süt), *me-le-fón* (telefon) bu genellemeye uymaz.

• 4 heceli olan ve vurgusu orta hecede bulunan sözcüklere; *ap-xu-mék-top* (mimar), *ин-me-péc-ный* (ilginç), *me-le-vú-zop* (televizyon), *ne-pe-dá-ça* (yayın, aktarma, iletme), *ne-pe-mé-na* (değişiklik, mola, teneffüs) örnek verilebilirken *av-mo-mo-búlb* (otomobil), *zá-go-rod-ный* (şehir dışı), *ки-но-me-ámp* (sinema) söz konusu genellemenin dışındadır.

• 5 heceli olan ve vurgusu orta hecede bulunan sözcüklere; *биб-ли-o-mé-ka* (kütüphane), *ли-me-pa-my-pa* (edebiyat), *ma-me-má-mu-ka* (matematik), *пре-u-my-щест-во* (üstünlük, imtiyaz), *фо-мог-pá-фу-я* (fotoğraf), *оз-на-kó-муть-ся* (tanışmak, bilgi edinmek) örnek verilebilirken *у-ни-вер-си-mém* (üniversite), *э-лект-ро-мо-тóp* (elektrikli motor) genelleme dışında kalır.

Örneklerden görüldüğü üzere her zaman işleyen kurallarla Rusça sözcük vurgusunu genelleştirmek doğru olmayabilir, bunun nedeni sözcük vurgusunun farklı konumlanabilen, yani hareketli doğasıdır. Bu kuralın dışında olan ve daima vurgusuz olan bazı ekler mevcuttur. Bunlara *küçültme* anlamı katan *-ик, -чик*, meslek anlamı katan *-тель*, eşya, alet anlamı veren *-ник*, soyutluk anlamı katan *-ость* ve fiilleri dönüşlü yapan *-ся* ekleri örnek verilebilir. Vurguyu üzerine almayan ekler olduğu gibi daima üzerine alan ekler de mevcuttur. Bunlara fiilleri *tamamlanmış* (*совершенный вид*) yapan *вы́-* ön eki, sıfatlara *biraz, hafifçe* anlamı veren *-оват-, -еват-* ile *en, üstünlük* anlamı katan *-áйш-, -éйш-* son ekleri örnek gösterilebilir.

Sabit vurgulu zamirlere ise kişi zamirleri örnek verilebilir: *я́* (ben), *ты́* (sen), *о́н* (eril o), *о́на́* (dişil o), *оно́* (nötr o), *мы́* (biz), *вы́* (siz), *они́* (onlar). Kişi zamirlerinin diğer hâllere göre çekiminde *я́* → *меня́*, *мне́* (beni, bana), *ты́* → *тебя́*, *тебе́* (seni, sana), *о́н* → *его́*, *е́му́* (onu, ona), *мы́* → *с на́ми*, *о на́с* (bizimle, bizim hakkımızda) vb. örneklerden görüleceği üzere vurgu hep çekim ekindedir. Yalından diğer hâllere geçişte değişen vurgu değil sözcüktür, bu nedenle kişi zamirleri sabit vurguya sahiptir denebilir. Buna ilave olarak istisnalar hariç (*ко́е с кем, héзде* gibi) zamirler genel olarak vurgu çekim eki üzerindedir şeklinde bir genelleme yapılabilir (Şvedova, 1980, s. 537).

Sabit vurguya göre daha az rastlansa da hareketli vurgu da Rus dilinin önemli dilsel unsurlarından biridir. Vurgunun yer değiştirmesi, sözcüğün bir biçim biriminden diğerine ya da aynı biçim birimin içinde bir heceden diğerine geçiş olarak gerçekleşebilir (Örneğin *водá* (su) → *воды́* (sular), *гора́* (dağ) → *го́ры* (dağlar), *окно́* (su) → *о́кна* (pencereler) sözcüklerinin tekilden çoğula geçişlerinde vurguları da yer değiştirir). Çoğunlukla vurgu, gövdeden çekim ekine, çekim ekinden gövdeye doğru hareketlilik gösterse de (örneğin *стена́* (duvar) yalın, *стено́й* vasıta ve *о стене́* bulunma hâllerinde vurgu çekim ekindeyken, *стéны* çoğul ve *стéну* belirtme hâllerinde gövdeye kayar), aynı gövde bünyesinde bir biçim biriminden diğerine ya da aynı biçim biriminde bir heceden diğerine geçiş (örneğin *вéчер* (akşam-isim) sözcüğünde vurgu ilk hecedeyken *вечéрный* (akşam-sıfat) olduğunda vurgu ikinci heceye geçer) olarak kendini gösterebilir (Fomina, 2016, s. 13).

Eski Rusçada sözcük vurgu daha çok ses ve tonlama ile ilişkiliyken modern Rusçada vurgunun hareketliliği, yeni dil bilgisi kategorilerinin oluşumuyla ilişkili biçim bilgisel unsurlar tarafından belirlenir. Vurgulu hecenin yüksek, vurgusuz olanın alçak tonda okunduğu modern Rusçada bu özellik eski dönemlerden miras alınmıştır. Bu duruma ilave olarak modern Rusçada

vurgunun hareketliliği; kökten ön ek, edat gibi önceki biçim birimlere ya da son ek, en sok ek ve çekim eki gibi sonraki biçim birimlere geçiş olarak kendini gösterir (Fomina, 2016, s. 14). Örnek vermek gerekirse *город* (kent, şehir) sözcüğü *за* edatını aldığı anda *за город* (şehir dışına) olur ve vurgu edata kayar, *при-* ön eki aldığı anda *пригород* (banliyö, kent civarı) olur ve vurgu ön eke geçer, *-а* çekim eki aldığı anda *города́* (kentler, şehirler) olur ve vurgu çekim ekine kayar, *-а́ннн* son ekini aldığı anda *горожани́н* (kentli, şehirli) olur ve vurgu son eke geçer. Örnekten görüldüğü üzere vurgu değişimi yalnızca kökten eke ya da ekten köke değil zaman zaman kökten edata doğru da gerçekleşebilir.

Rusça sözcük vurgusunun bir diğer önemli işlevi de sözcükleri anlamsal bakımdan ayırt edilmesini sağlamasıdır. Örneğin *мыка́* → *ин*, *мы́ка* → *azap, işkence*; *но́лки* → *raflar*, *полку́* → *alaylar*; *кре́дит* → *muhasabe cetvelinin sağ tarafı, alacak*, *креди́т* → *kredi* (bankacılık), *ити́бар*, *гүве́н*; *мры́сы* → *korkaklar*, *мрысы́* → *iç çamaşırı* anlamlarına gelir. Görüldüğü üzere yazılış bakımından aynı olan sözcük, vurgunun farklı seslere düşmesiyle birlikte birbirinden bambaşka anlamlara gelebilmektedir.

Bazı isimlerin tekillik çoğulluk durumlarında hareketli vurgu görülür. Buna göre tekil ve yalın durumdayken sözcüğün vurgusu tüm hâl çekimlerinde gövdedeyse, çoğul ve yalın durumdayken tüm hâl çekimlerinde ise çekim ekine geçer. Bu duruma örnek gösterilebilecek sözcükler şunlardır: *сто́рож* (bekçi), *зо́лос* (ses), *на́пыс* (yelkenli), *о́стров* (ada), *учи́тель* (öğretmen), *на́р* (buhar), *иша́* (küre). Ya da bu genellemenin tam tersi, tekil durumdayken sözcüğün vurgusu tüm hâl çekimlerinde çekim ekindeyse, çoğul durumdayken tüm hâl çekimlerinde gövdeye kayar. Bu durumdaki birkaç örnek şöyledir: *пя́тнó* (leke), *о́кно* (pencere), *веса́* (kürek), *кры́ло* (kanat), *зерно́* (tohum, tahıl), *сте́кло* (cam) (Avanesov, 1956, s. 72). Söz konusu birinci genellemeye göre *мо́ре* (deniz), ikincisine göre *о́кно* (pencere) sözcüklerinin hâl çekimleri ve vurguları şöyledir: (*мо́ре, мо́ря, мо́рю, мо́ре, мо́рем, о мо́ре; моря́, море́й, моря́м, моря́, моря́ми, о моря́х*) ve (*о́кно, о́кна, о́кнү, о́кно, о́кно́м, об о́кне; о́кна, о́кон, о́кнам, о́кна, о́кнами, о о́кнах*).

Tekil ve tüm hâllerde, çoğulda ise yalnızca yalın hâlde vurgunun gövdede olduğu isimlerin çoğullarında vurgu diğer hâllerde çekim ekine kayar. Bu duruma, *ча́сть* (parça, kısım), *во́лк* (kurt), *звё́рь* (hayvan, canavar), *лебе́дь* (kuğu), *го́лубь* (güvercin), *но́готь* (tırnak), *ло́шадь* (at), *ма́ть* (anne), *сме́рть* (ölüm) sözcükleri örnek verilebilir. Bir diğer genelleme de *-а* ünlüsüyle biten dişil isimlerle ilgilidir. Tekil durumdayken belirtme hariç diğer tüm hâllerde vurgunun çekim ekinde olduğu bu isimler belirtme hâlinde kullanıldıklarında vurgu gövdeye geçer. *Но́га* (ayak, bacak), *во́да* (su), *рука́* (el, kol), *щека́* (yanak), *го́ра* (dağ), *доска́* (tahta), *спина́* (sirt), *зима́* (kış), *душа́* (can, gönül), *стена́* (duvar), *земля́* (dünya, toprak, yer) bu gruba giren isimlerdir (Avanesov, 1956, s. 72-73). Söz konusu birinci genellemeye göre *во́лк* (kurt) ve ikincisine göre *го́ра* (dağ) sözcüklerinin hâl çekimleri ve vurguları şöyledir: (*во́лк, во́лка, во́лку, во́лка, во́лком, о во́лке, во́лки, волко́в, волка́м, волко́в, волка́ми, о волка́х*) ve (*го́ра, горы́, горе́, го́ру, горо́й, о горе́, го́ры, го́р, го́рам, го́ры, го́рами, о го́рах*).

Fiillerin şahıs çekimlerinde vurgunun yer değiştirmesi olayı, Eski Rusçada da görülür, ancak yaygınlaşması ve 1. tekil hariç diğer şahıslarda vurgunun gövdeye geçmesi tam olarak XVIII. yüzyılı bulur (Vorontsova, 1979, s. 206). Dil bilimci Natalya A. Yeskova'ya göre XIX. yüzyıl edebî dilinde hareketli vurguya sahip sadece yaklaşık 40 fiil varken (2008, s. 802), Nina A. Fedyanina'ya göre bu sayı günümüzde yaklaşık 270'tir (1982, s. 183). Yer değiştiren vurguya dair *ходи́ть* (gidip gelmek,

gezmek), любить (sevmek), принять (almak, kabul etmek), смотреть (bakmak, izlemek), учить (öğretmek, öğrenmek) gibi fiiller örnek verilebilir. Örnek olarak ходить fiilinin şahıs çekimindeki vurgu değişimi şöyledir: (хожу́, ходи́шь, ходи́т, ходи́м, ходи́те, ходя́т). Bu fiillerin emir kipi çoğul şahıs çekimleri ile şimdiki ve geniş zaman 2. çoğul şahıs çekimleri yazım olarak aynıdır, aradaki anlamsal farklılık ise vurgu aracılığıyla sağlanır. Örneğin любить (sevmek) fiilinin şimdiki ve geniş zaman 2. çoğul şahıs çekimi → любите, emir kipi çoğul şahıs çekimi ise любите; кормить (beslemek) fiilinin şimdiki ve geniş zaman 2. çoğul şahıs çekimi → кормите, emir kipi çoğul şahıs çekimi ise кормите şeklinde olur.

Rusçada fiiller, tamamlanmış (совершенные) ve tamamlanmamış (несовершенные) görünüş kategorileri bakımından ikiye ayrılır. Bazen aldığı bir ön ek, son ek ile farklı görünüş kategorisine dâhil olabilen fiillerden bazılarının tamamlanmış hâlleri bambaşka bir sözcük olabilir. Çalışmamız kapsamında üzerinde durmak istediğimiz konu ise söz konusu görünüş kategorilerinin bazen sözcük vurgusu tarafından da belirlendiğidir. Bu duruma örnek olarak -рез- ve -сын- kökünden türeyen fiiller verilebilir (отрезать/отрезать, разрезать/разрезать, вырезать/вырезать, нарезать/нарезать vb. ve засыпать/засыпать, насыпать/насыпать, высыпать/высыпать vb.).

Fiil	1. Tekil	2. Tekil	3. Tekil	1. Çoğul	2. Çoğul	3. Çoğul
отрезать	отрезаю	отрезаешь	отрезаёт	отрезаем	отрезаете	отрезают
отрезать	отрежу	отрежешь	отрежет	отрежем	отрежете	отрежут
насыпать	насыпаю	насыпаешь	насыпает	насыпаем	насыпаете	насыпают
насыпать	насыплю	насыплешь	насыплет	насыплем	насыплете	насыплют

Tablo 1. Отрезать/отрезать ve насыпать/насыпать Fiillerinin Şahıs Çekimleri

Rus dilinde fiiller geçmiş zaman kipinde çekilirken vurgunun hareketine ilişkin üç farklı durumda karşılaşılr. Bunlardan ilki, vurgunun daima gövdede kalması; ikincisi, çekim ekinde geçmesi; üçüncüsü ise, dişil cinstе çekim ekinde, diğerlerinde gövdede kalmasıdır (Avanesov, 1956, s. 74). İlk genellemeye слушать (dinlemek) → слушал, слушала, слушало, слушали; ikincisine цвести (çiçek açmak) → цвёл, цвела́, цвело́, цвели́; sonuncusuna ise жить (yaşamak) → жил, жила́, жило́, жили fiilleri örnek verilebilir.

Kısa formu bulunan ve vurgusu çekim ekinde olan nitelik sıfatlarının vurgusu da çoğunlukla hareketlidir (Yeskova, 1999, s. 396). Örneğin больно́й (hasta) sıfatının kısa biçimlerindeki vurgu değişimi şöyledir: бо́лен (eril), больна́ (dişil), больно́ (nötr), больны́ (çoğul). Diğer örnekler şöyle verilebilir: живо́й (canlı) → жив (eril), жива́ (dişil), живо́ (nötr), живы́ (çoğul); доро́й (pahalı, değerli, sevgili) → доро́г (eril), доро́га́ (dişil), доро́го (nötr), доро́ги (çoğul). Bazı kısa nitelik sıfatlarının hem tekil hem de çoğul nötr cinsiyetinde vurgu, iki farklı heceye de gelip hareketli gibi görünebilir, bu tarz durumlarda her iki vurgunun yeri de doğrudur (Avanesov, 1956, s. 76): высо́кий (uzun boylu, yüksek) sıfatının kısa biçiminin nötr tekil hâli → высо́ко́ ya da высо́ко, nötr çoğul hâli → высо́ки́ ya da высо́ки; дале́кий (uzak) sıfatının kısa biçiminin nötr tekil hâli → дале́ко́ ya da далёко, nötr çoğul hâli → дале́ки́ ya da далёки şeklinde olabilir.

Zamirlerde vurgu genellikle gövdeden çekim ekinе doğru kayma eğilimindedir. Örnek olarak сам (kendi) sözcüğünün tekil ve yalın hâlde vurgusu gövdedeyken dişil cinstе → сама́, ilgi hâlinde

→ *самого* olduğundan çekim ekine geçer. Aynı şekilde *мо́й* (benim), *тво́й* (senin), *всё* (hepsi, tümü), *мо́м* (o, şu), *е́й* (bu) sözcükleri de bu duruma örnek verilebilir. Diğer yandan *кто* (kim) ve *что* (ne) zamirlerinin çözümleme ve hâliyle vurgulandırma konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Natalya Yu. Şvedova'nın (1980, s. 537) baş editörlüğünde hazırlanan *Rusça Dil Bilgisi* (*Русская Грамматика*) adlı kitapta sözcükler *кто-о́* (-кто- → kök, -о́ → çekim eki) ve *что-о́* (-что- → kök, -о́ → çekim eki), Aleksandr N. Tihonov'un (2014, s. 262, 559) *Okuryazar Olmak İsteyen Herkes için Rus Dilinin Yeni Sözcük Yapım Sözlüğü* (*Новый словообразовательный словарь русского языка для всех, кто хочет быть грамотным*) adlı çalışmasında *кто́* (-кто́- → kök) ve *что́* (-что́- → kök) şeklinde gösterilir. Çalışmada sözcüklerin vurgu değişimleri konusunda referans aldığımız, vikislovar'ın internet sitesinde (<https://ru.wiktionary.org/>) her ikisi de doğru kabul edilmektedir. Eğer ilk seçenek doğru kabul edilirse sözcüklerin diğer hâllerdeki çekiminde vurgu hep çekim ekinde kalır ancak ikincisi alınırsa o zaman vurgunun gövdeden çekim ekine geçiş yaptığı görülecektir. Biz araştırmamızda ise Tihonov'un savını temel alarak analizimizi gerçekleştirdik.

Rus dilinde yardımcı sözcükler olan *edat* (*предлог*), *bağlaç* (*союз*) ve *parçasık* (*частица*) genellikle vurguyu üzerine almaz. Bazı durumlarda vurgu edata kayabilir, böyle anlarda isim, fiil, sıfat, zamir ve zarf gibi bağımsız sözcüklerle yardımcı sözcükler ses bilgisel olarak bir bütünlük oluşturur (Zarva, 2001, s. 13; Avanesov, 1988, s. 679). Özellikle *на*, *за*, *под*, *по*, *из*, *без* edatlarından sonra herhangi bir açıklayıcı ifade yoksa vurgu bu edatlara geçebilir. Örneğin *гуля́ть по́ лесу* (ormanda gezinmek) ifadesinde *ле́с* (orman) ve *по* edatı, aynı şekilde *плати́ть за́ ночь* (tek gecelik ödeme yapmak) ifadesinde *но́чь* (gece) ve *за* edatı bütünlük oluşturur, vurgu ise edatlardadır. Diğer edatlara da örnek vermek gerekirse; *у́пать на́ пол* (yere düşmek), *спусти́ться под́ гору* (dağın eteklerine doğru aşağıya inmek), *вы́йти из́ дому* (evden çıkmak), *бе́з весту* (habersiz, iz bırakmadan) kullanımları uygun düşer. Verilen altı edatla ilgili söz konusu genelleme, nesnenin vurgulanmasının önemli olduğu ve eylemin nesneye yönelik olduğu vurgulanmak istendiğinde geçerli olmaz. Örneğin *смотре́ть на́ мо́ре* (denize bakmak), *сиде́ть под́ окно́м* (pencerenin altında oturmak), *идти́ по́ доро́ге* (yolda, yol boyunca yürümek), *из́ ле́са вы́скочит* (ormanın içinden fırlamak) kullanımlarında edatlar vurguyu üzerlerine almaz çünkü eylemin yöneldiği ya da gerçekleştiği nesne olan *isimler* (*мо́ре*, *окно́*, *доро́га*, *ле́с*) vurgulanır.

Gerek sabit gerekse hareketli vurgu örneklerinden açıkça anlaşıldığı üzere sözcük vurgusu için çok fazla genel geçer kural bulunmamaktadır. Rus dil bilimci Natalya A. Yeskova, *Rus Dilinin Zorluklarının Kısa Bir Sözlüğü* (*Краткий словарь трудностей русского языка*) adlı eserinde “Rus vurgusuna tamamen hâkim olmamızı sağlayacak kuralları formüle etmek olanaklı mıdır?” sorusunu sorar ve yanıt olarak “elbette, böyle kurallar yok” yanıtını verir (1999, s. 425).

Rusça hareketli sözcük vurgusu, dilin karmaşık bir olgusudur, ayrıca onun öğretimi, biçim bilgisi, sözcük bilgisi ve sözcük yapımı gibi diğer dil bilimsel süreçlere de olumlu katkıda bulunabilir ya da tam tersi birtakım zorluklar yaşanmasına davetiye çıkarabilir (Şutova, 2021, s. 568; Makevnina ve Pavlovskaya, 2021, s. 66). İletişimsel yaklaşım temelinde hareketli sözcük vurgusunun ses bilgisel yönü, bir sonraki aşamada biçim bilgisel tarafa doğru kayacaktır. Öğrenmenin ileriki aşamalarında artık sözcük vurgusu, sözcük biliminin bir elemanı olarak görülmeye başlar. Her sözcüğün vurgusunu ayrı ayrı ezberlemekten kaçınmak için sözcük büküm

ve türeme süreçlerindeki en verimli biçimlerin belirlenmesi gerekir. Bu biçim bilgisel yönün öğretimi, eğitim materyallerinin sözcüklerin ana sözcük türlerine (isim, sıfat, fiil gibi) göre sistemleştirilerek gerçekleştirilmelidir (Şutova, 2021, s. 569).

2. TÜRK DİLİNDE VURGU TÜRLERİ VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Türk dilinde vurgu, Rus dilindeki gibi önemli bir konudur. Genel anlamda cümle ve sözcük vurgusu olmak üzere ikiye ayrılır (Demircan, 1996, s. 135). Bu sınıflandırmaya öbek vurgusunun (Tekin, 1991, s. 4; Özsoy, 2004, s. 55; Demir ve Yılmaz, 2018, s. 45-46) dâhil edilmesini savunan dil bilimciler de bulunur. Çalışmamızın amacı doğrultusunda Türkçede vurgu konusu incelenirken dört ayrı başlık kategorize edilmiştir, bunlar: Cümle, öbek, ikincil ve sözcük vurgu türleridir.

2.1. Cümle Vurgusu

Türkçede vurgu, genellikle cümlelerin sonuna doğru yoğunlaşma eğilimindedir, ancak odaklanılmak ya da öne çıkarılmak istenen öğeye bağlı olarak cümlelerin farklı yerlerinde de olabilir. Cümle vurgusunu “odaklama” terimiyle ele alan Ömer Demircan, beş tür odaklamadan bahseder: Söz dizimiyle ya da söz dizimi olmaksızın vurgunun konumunun değişmesiyle, devrik cümleyle, edat ve zarf yardımıyla, vurgulu hecenin değişmesiyle bu odaklama gerçekleştirilir (1981, s. 159-162).

a. İlk odaklama türü, vurgulanmak istenen sözcüğün yüklemden önce getirilmesiyle oluşur.

Bu bağlamda, Rusça cümle vurgusu için verdiğimiz örneğin aynısını Türkçeye de uyarlayabiliriz:

Ben dün kitap okudum. → Cümlede vurgu, yüklem yani “okudum” üzerindedir.

Ben dün kitabı okudum. → Cümlede vurgu, belirtili nesne yani “bu kitabı” üzerindedir.

Ben kitabı dün okudum. → Cümlede vurgu, zarf tümleci yani “dün” üzerindedir.

Dün kitabı ben okudum. → Cümlede vurgu, özne yani “ben” üzerindedir.

Verilen örnekten yola çıkarak şu sonuçlara ulaşılabilir: Türk dilinde cümle vurgusu sondadır. İlk örnekte vurguyu tonlama belirlemiştir. İlki hariç diğer tüm örneklerde ise vurgu hep yüklemden önceki sözcüktedir. O hâlde fiil cümlelerinde vurgunun, yüklemden hemen önceki sözcüğe düştüğü çıkarımında bulunulabilir. İkinci olarak, birtakım farklılıklar bulunma olasılığından dolayı isim cümlelerinde de vurguya göz atmak yararlı olacaktır:

Yazın Türkiye’ye en çok turist gelen yerlerden biri Bodrum’dur. → Cümlede vurgu, yüklem yani “Bodrum’dur” üzerindedir.

Çocuklar bahçede. → Cümlede vurgu, yüklem yani “bahçede” üzerindedir.

Yazın Bodrum çok güzeldir. → Cümlede vurgu, yüklem yani “güzeldir” üzerindedir.

İş görüşmem yarın. → Cümlede vurgu, yüklem yani “yarın” üzerindedir.

Gece seni arayan bendim. → Cümlede vurgu, yüklem yani “bendim” üzerindedir.

Örneklerden görüldüğü üzere isim cümlelerindeki yüklem; isim, sıfat, zarf, zamir gibi farklı türlerdeki sözcüklerden oluşabilir. Diğer yandan bu farklılık, isim cümlelerinde vurgunun yüklem üzerinde olması durumunu değiştirmez. Sonuç olarak, isim cümlelerinde vurgu, yüklem üzerindedir şeklinde bir çıkarımda bulunulabilir.

b. İkinci odaklama türü, herhangi bir söz dizimsel değişime başvurmaksızın vurgunun yerinin kaydırılmasıyla gerçekleşir.

Merve dün eve uğradı. → Cümlede vurgu, yüklem yani “eve” üzerindedir.

Merve dün eve uğradı. → Cümlede vurgu, yüklem yani “uğradı” üzerindedir.

Merve dün eve uğradı. → Cümlede vurgu, zarf tümleci yani “dün” üzerindedir.

Merve dün eve uğradı. → Cümlede vurgu, özne yani “ben” üzerindedir.

c. Üçüncü odaklama türü, sıralı bir cümlemin devrik hâle dönüştürülmesiyle oluşturulur.

Anlayamazsın sen beni! → Karşıdaki kişinin anlama yeteneğine dair bir sitem ya da umutsuzluk ifadesidir.

Gelmez artık o eski günler. → Eski güzel günlerin artık geri dönmeyeceğine dair derin bir kabulleniş, hüznün ya da kesinlik vurgulanır.

Gitti yıllarım boşa! → Zamanın boş yere geçtiğine dair pişmanlık ya da hayal kırıklığının yoğunluğu aktarılır.

Yakışmadı hiç bu yaptıkların! → Kişinin eylemlerinin kabul edilemez olduğuna dair kesin bir yargı, yoğun bir hayal kırıklığı ya da derin bir sitem ifade edilir.

d. Dördüncü odaklama türü, vurgulanan sözcüğün ancak, yalnız, daha gibi zarflardan sonra ya da mi, da, bile, dahi gibi edatlardan önce getirilmesiyle oluşur.

Partiye ancak o gelebildi. → Partiye gelenin sadece ve sadece o olduğu, başkasının gelmediği belirtilir.

Yalnız sen bu sorunu çözebilirsin. → Bu sorunu çözebilecek tek kişinin kendisi olduğu iddia edilir.

Fideler daha küçücük. → Fidelerin henüz büyümediği, olgunlaşmadığı ifade edilir.

Sen mi geldin? → Gelenin kim olduğu sorulur ve ‘sen’ sözcüğü üzerinde yoğunlaşılır.

Bu konuyu o da biliyor. → Başkalarının bildiği gibi, ‘o’nun da bildiği, yani bilginin yaygınlığına dikkat çekilir.

Çocuk bile durumu anladı. → Durumu anlaması en beklenmeyecek kişinin bile anladığı vurgulanarak durumun açıklığı ya da ciddiyeti belirtilir.

Bir özür dahi dilemedi. → Yapılanın karşısında bir özür beklendiği, ancak beklentinin boşa çıktığı ifade edilir.

e. Beşinci odaklama türü, daha çok zamir ve zarflarda vurgulu hecenin değişmesiyle yapılır.

Bu işi yapabilecek biri vardır. → Bu kullanım, “mutlaka bir kişi biliyor” ya da “en az bir kişi biliyor” anlamını pekiştirir. Genellikle olumlu bir beklenti bulunur.

Her şey çalınmış, biri görmemiş mi? → “Herhangi bir kişi” anlamında bir soru sorulduğunu gösterir. Soru edatıyla birleşerek bir kişinin varlığı sorgulanır.

Türkçede cümle vurgusu, farklı cümle türlerine göre değişiklik gösterebilir. Örneğin soru cümlelerinde vurgu, sorulmak istenen sözcük üzerindedir. Bilindiği üzere Türkçede cümleye soru anlamı, soru zamiri, sıfatı ve zarfı aracılığıyla yüklenir. Cümle vurgusu ise daima, bu sözcükler üzerindedir:

Akşam yemeği için ne aldın? / kimi çağırdın? / kaç ekmek aldın? / hangi komşuyu çağırdın? / nereden ekmek aldın?

Türk dilinde “mi” soru ekiyle oluşturulan cümlelerde ise vurgu daima soru ekinden bir önceki sözcük ya da sözcük öbeği üzerindedir. Farklı sözcük türleri temel alınarak bu duruma şu örnekler verilebilir:

Ben mi dün bu kitabı okudum? → Cümlede vurgu, özne yani “ben” üzerindedir.

Ben bu kitabı mı okudum? → Cümlede vurgu, belirtili nesne yani “bu kitabı” üzerindedir.

Ben dün mü bu kitabı okudum? → Cümlede vurgu, zarf tümlecisi yani “dün” üzerindedir.

Ben dün bu kitabı okudum mu? → Cümlede vurgu, yüklem yani “okudum” üzerindedir.

Bir başka cümle türü olan şart cümlelerinde ise vurgu, *-se (-sa)* şart kipi alan sözcük üzerindedir: *Çok çalışırsanız sınavda başarılı olursunuz.*

Cümle vurgusu konusunda tonlama ve ezgileme ayrı bir öneme sahiptir. Çoğu zaman tonlama, tek başına cümle vurgusunu belirlemekten daha çok destekleyici bir unsur olarak karşımıza çıkar. Cümlelerin taşıdığı anlam ya da amacı, tonlamayla sağlanır, bu durumda tonlama vurgunun konumunu da şekillendirir:

Ayşe hâlâ okulda. → Cümle bildirim amaçlıdır, tonlama düzdür, *- , - , /* şeklindedir. Vurgu ise, yüklem yani “okulda” sözcüğündedir.

Ayşe hâlâ okulda? → Cümle soru ya da şaşkınlık anlamı içerir, yükselen tonlama vardır, tonlama ya */ , - , -* ya *- , / , -* ya da *- , - , /* şeklinde olabilir. Aynı şekilde cümle vurgusu da tonlamaya bağlı olarak o sözcük üzerine düşer.

Evet, okulda. → Cümle netlik ya da tamamlanmışlık anlamı içerir, alçalan tonlama vardır, tonlama ya */ , -* ya da *- , /* şeklinde sembolleştirilebilir. Vurgu ise, tonlamaya bağlı olarak o sözcük üzerine düşer.

2.2. Öbek Vurgusu

Türkçede en az iki sözcükten oluşan tamlama ya da sözcük gruplarına öbek denir. Rusçadan farklı olarak bitişik yazılan birleşik sözcükler de öbek olarak kabul edilir. Türkçede öbek vurgusu, bir söz öbeğini (sözcük grubu) oluşturan sözcüklerden hangisinin, grubun genel anlamı içinde diğerlerinden daha belirgin ve baskılı söylendiğini ifade eder. Bu vurgu, genellikle öbeğin türüne ve dil bilimsel yapısına göre belirli bir yere düşer. Türkçedeki öbek vurgusunda genel olarak birincil vurguyu niteleyen alırken ikinci sözcüğün vurgusu zayıflar ya da ortadan kalkar (Demircan, 1996, s. 151; Banguoğlu, 1990, s. 119). Dil bilimci Talat Tekin’e göre başta kural dışı olmak üzere bazı vurgu yapılarını öğretirken öbek vurgusu olduğunun altı çizilmelidir (1991, s. 4) Aynı şekilde Andrey N. Kononov (1956, s. 57), Hasan Tahsin Banguoğlu (1990, s. 119-120) ve Ayşe Sumru Özcan (2004, s. 55) gibi isimler de öbek vurgusunu ayrı bir başlık altında ele almışlardır.

Türk dilinde sözcük öbeği olarak kabul edilen grupların listesi (Kerimoğlu, 2016, s. 242-243) ve onların vurgu konumları şu şekilde sıralanabilir (Özsoy, 2004, s. 76-79):

- Birleşik isim: *kaplumbağa* (*kaplu+bağa*, *bura* (*bu+ara*), *teyze* (*tay+eze*). Arapça, Farsça ve Türkçe kökenli birleşik yer isimlerinde vurgu yerini korur: *Altınoluk* (*altın+oluk*), *Bozüyük* (*boz+hüyük*), *Erzurum* (*arz-i Rum*), *Eskişehir* (*eski+şehir*), *Nevşehir* (*nev+şehir*) (Tekin, 1991, s. 4).

- Özel isimler: *Şevket Yılmaz*, *Ali Cengiz*

- İyelik grubu: *senin kalemin*, *benim sorunum*

• İsim ve sıfat tamlamalarında vurgu, tamlayanın son hecesindedir (Özsoy, 2004, s. 72-74; Güler ve Hengirmen, 2005, s. 91; Dursunoğlu, 2010, s. 273): *davulun sesi, erkek tuvaleti, Sırat Köprüsü, büyük saray, çalışan öğrenci, iki elma, mavi gözlü çocuk*

• İkilemelerde vurgu çoğunlukla ilk sözcüğün vurgulu hecesine düşer (Güler ve Hengirmen, 2005, s. 92): *güzel güzel, şırıl şırıl, abur cubur, düğün dernek, sağ salım, aç açık.*

• Fiil: *dergi okumak, hızlı yürümek*

• Birleşik fiil: *kaybolmak (kayıp+olmak), şükretmek (şükür+etmek), hasta olmak, telefon etmek*

• Kurallı birleşik fiil: *yapabil-* (yeterlilik), *çözüver-* (tezlik), *bakakal-* ve *yazadur-* (süreklilik), *düşeyaz-* (yaklaşma). Zarf fiil ile kurulan birleşik fiillerde anlam anidenlik, şaşkınlık ifade ediyorsa vurgu, ilk sözcüğün ilk hecesinde olabilir (Demir ve Yılmaz, 2018, s. 46): *vurup kaçtı, gelip gitti*. Kurallı birleşik fiiller, yeterlilik olumsuz durumdaysa vurgu, ekin (-ama) sözcükle bitişiminde yer alır: *beceremem, yapamam*

• Edat öbeği: *banâ göre, bizim için*

• Bağlama öbeği: *Ali ve Veli*

• Ünlem öbeği: *Hey arkadaş!*

• Ünvan öbeği: *Ahmet Bey, Doktor Ayşe*

• İsim fiil öbeği: *araba sürme, ders çalışma*

• Sıfat fiil öbeği: *araba süren, gelecek hafta*

• Zarf fiil öbeği: *araba sürerken, ders çalışırken*

• Sayı öbeği: *elli üç, yirmi bir*

Birleşik sözcükler vurgunun yeriyle anlam arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır (Demircan, 1996, s. 147; Güler ve Hengirmen, 2005, s. 88-89). İkinci sözcüğün ölçer olduğu örneklerde vurgu ilk sözcüktedir: *ateşölçer, sesölçer*. İkinci sözcüğün –er (-ar) çekim ekiyle oluştuğu birleşik sözcüklerde vurgu en son hecededir: *doğasever, parasayar*. İkinci sözcüğün sıfat fiil ile oluştuğu durumlarda vurgu yine en son heceye düşer: *cankurtaran, oyunbozan*. İlk sözcüğün tek heceli ve iki isimden oluşan birleşik sözcüklerde vurgu, ilk sözcüktedir: *başkent, sağduyu*. Birinci sözcük birden fazla heceye sahipse vurgu diğer hecelere kayabilir: *kuruyemiş, yüksekokul*. Verilen örneklerde çoğunlukla aktarılmak istenen anlama odaklanılan bölüm vurgulanmıştır. Kendi öz anlamlarını kaybedip benzerlik ilişkisi temelinde oluşturulan birleşik sözcüklerde vurgu en son ektedir: *dilberdudağı, gelinboğan*.

Öbek vurgusunun genel kuralları belirtilmiş olsa da iletilmek istenen mesaja, bilgiye göre vurgunun yerinin değişebileceği unutulmamalıdır:

dergi okumak → Vurgu “dergi” üzerindedir; kitap, gazete değil

dergi okumak → Vurgu “okumak” üzerindedir; yazmak, çıkarmak değil

bakımlı kadınlar için → Vurgu “bakımlı” üzerindedir; bakımsız olanlar için değil

bakımlı kadınlar için → Vurgu “kadınlar” üzerindedir; erkekler için değil

Rusçadaki öbek vurgusunda cümlede aktarılmak istenen bilginin öncelik ve önem özellikleri belirleyici unsurlardır. Bu kapsamda Türkçede kendi grubu içerisinde öbek vurgusunun yeri değişkenlik gösterebilirken Rusçada bu durum yoktur. Ayrıca Rusçada öbek vurgusu çoğunlukla

cümle içerisindeki önemli söz dizimsel grupken Türkçede sözcük öbeği önemli olabilir de olmayabilir de:

Öğlen yemeğine teyzemler geliyor. → Cümlede kimin geleceği vurgulanmış, söz öbeği zayıf vurguludur.

Teyzemler öğlen yemeğine geliyor. → Vurgu, söz öbeği üzerindedir.

Bu noktada söz dizimsel vurguyu öbek vurgusu ile birarada değerlendirmek gerekir. Bu vurgu türünün esas görevi, bilgi ve önem alanını belirlemektir (Demircan, 1996, s. 151). Söz dizimsel vurgu, cümle vurgusundaki yalnızca bir sözcükten de oluşabilir ancak onun öbek vurgusu ile birlikte işe koşulması, Rusçadaki öbek vurgusuna benzer bir sonuç ortaya koymaktadır. Bu durumu, cümle vurgusunda verdiğimiz örneğin benzerini sözcük öbeğini dâhil ederek şöyle gösterebiliriz:

Ben dün bu kitabı okudum. → Cümlede vurgu, belirtili nesne görevindeki sözcük öbeğinde, yani “bu kitabı” üzerindedir. Öbek tek başına değerlendirildiğinde ise vurgu, “bu” sözcüğüne düşer.

Senin gelmeni bekliyorum. → Cümlede vurgu, belirtili nesne görevindeki sözcük öbeğinde, yani “senin gelmeni” üzerindedir. Öbek tek başına değerlendirildiğinde ise vurgu, “senin” sözcüğüne düşer.

2.3. Yan (İkincil ve Üçüncül) Vurgu

Türkçede vurgulu hece daha şiddetli okunurken diğer hecelerde bu şiddet azaltılır ancak bu durum Rusçadaki kadar baskın değildir. İlâveten vurgulu hecenin süresi de belirgin bir şekilde uzatılıp diğer hecelerinki kısaltılmaz, bu durum Türkçede her hecenin neredeyse eşit bir şekilde okunmasından kaynaklanır (Demircan, 1996, s. 127). Bu yüzdendir ki kaynaklarda çoğunlukla birincil, ana vurgudan söz edilir. Ancak dil bilimci Ayşe Sumru Özsoy’a göre gerek cümle gerekse sözcük düzeyinde birincil ve ikincil olmak üzere iki vurgu türü bulunmaktadır. Birincil vurgu daha belirgin ve yüksek tonla okunurken diğerleri ikincil vurgu almış olur ve zayıf bir biçimde okunur. Yazar hatta üçüncül bir vurgudan daha söz etmiş, onun da birleşik sözcüklere ve tamlamalara geldiğini iddia etmiş ve (‘) işareti ile göstermiştir (Özsoy, 2004, s. 55): *güzél havâ, alânlölçer, adâçayî*.

2.4. Sözcük Vurgusu

Türkçede genellikle sözcüklerin son hecesi vurgulu olma eğilimindeyken, olumsuzluk ve soru ekleri ile bazı özel durumlar bu genel kurala istisnalar getirerek vurgunun yerini değiştirebilir. Sözcük vurgusu, hem dilin doğal akışını oluşturur hem de sözcüğün anlamını ve işlevini belirlemede önemli rol oynar. Sonndan eklemeli bir dil olduğu için vurgu konusunun inceleme odak noktası sona getirilen eklerdir (Demircan, 1996, s. 136).

- Türkçede sözcük vurgusu, çoğunlukla son hece üzerine düşer (Banguoğlu, 1990, s. 115; Tekin, 1991, s. 3; Demircan, 1996, s. 135, 139; Lees, 1997, s. 41; Güler ve Hengirmen, 2005, s. 82; Dursunoğlu, 2010, s. 269). Bu durumun temel nedeni, Türkçenin doğal ritmik yapısıdır. Bununla birlikte sözcüğün anlamı, kökü ya da aldığı eke göre vurgunun konumu değişkenlik gösterebilir.

- Türk dilinde sözcük vurgusu nadiren iç hecede bulunur, bu sözcükler de çoğunlukla yabancı kökenli sözcüklerdir (Güler ve Hengirmen, 2005, s. 87): *sinema, üniversite*. Çekim eki alan bazı fiillerde vurgu, ortadaki hecede olabilir: *ölüyorum, gelmişti, vardın mı?*

- Tek heceli sözcükler vurgusuz okunur (Gencan, 1971, s. 60). Tek heceli sözcükler vurgulu okunur (Banguoğlu, 1990, s. 115). *En, pek, çok* gibi zarflar dışında tek heceli sözcüklerin kök ve

gövdesinde vurgu bulunmaz, cümle vurgusu söz konusu olduğundaysa tek heceli sözcük vurgulu olabilir (Dursunoğlu, 2010, s. 271).

- Türkçede isim, sıfat, zamir ve sayılarda vurgu çoğunlukla son hecededir (Tekin, 1991, s. 3): *bilgin, çiçekçi, kelebek, Türkistan; büyük, yeşil, çirkin; bizler, kendisi, onlar; altmış, ikinci, yedişer*

- Özel isimlerde de vurgu son ektedir (Dursunoğlu, 2010, s. 272): *Şükriye ve Pırıl geldi. Ali yazar, Veli bozar*. Aynı durum hayvan isimlerinde de görülür (Güler ve Hengirmen, 2005, s. 83): *Limon, Boncuk*.

- Her zaman olmasa dahi yer isimlerinde vurgu genellikle ilk hecededir (Özsoy, 2004, s. 65): *Ağrı, Ankara, Berlin, Bolu, İzmir, Kayseri, Paris*. Bazı yer isimlerinde vurgu, *Anadolu* ve *Anadolu* örneğinde olduğu gibi farklı hecelere gelebilmektedir (Banguoğlu, 1990, s. 118). Üç heceli Türkçe yer isimlerinde vurgu ortadaki hecelere de kayabilir: *Alanya, Denizli, Mudanya, Sapanca*; ilk hecede de kalabilir: *Ankara, Ayvalık*. Dört heceli Türkçe yer isimlerinde vurgu ikinci hecededir: *Demirciler*. Arapça *-iye* eki ile biten yer isimlerinde vurgu, ekten bir önceki heceye düşer: *Osmaniye, Türkiye* (Tekin, 1991, s. 4). *-istan* ile biten yer isimlerinde vurgu, ek üzerindedir (Dursunoğlu, 2010, s. 272): *Afganistan, Kırgızistan, Türkistan*. Çift ünsüzle başlayan yer isimlerinde vurgu ilk hecededir: *Brüksel, Trabzon*. Yalın ve türememiş bir sözcük, yer ismi olarak kullanıldığında vurgu önceki hecelere doğru kaydırılır (Demircan, 1996, s. 145): *ordu* → *Ordu*, *ayvalık* → *Ayvalık*.

- Bazı yabancı kökenli sözcüklerde vurgu son hecede bulunmaz (Tekin, 1991, s. 3; Demircan, 1996, s. 135): *anne, cumhuriyet, efendi, fakülte, kadro, kanepa, perde, radyo, sandalye*. Ek aldığı bu sözcüklerin vurgusu, genellikle aynı yerinde kalır (Özsoy, 2004, s. 68): *kadroyu, radyoya*. İsimlerde genellikle sonda olsa da özellikle yabancı sözcüklerde vurgu farklı hecelere kayabilmektedir.

- Fiillerde de (birleşik olmayanlarda) vurgu, benzer eğilim gösterir: *güzelleş-, sall-, baktı, işitmek, çalışmak, yorulmak*. Fiillere eklenen ve emir, istek anlamı katan *-sin (-sın)* eki, vurguyu üzerine alır (Demircan, 1996, s. 142): *olsun, yapsın, gelsin*; ancak vurgu sondan önceki heceye kayarsa anlam umursamazlık olarak anlaşılır: *olsun, yapsın, gelsin*.

- Zarflarda vurgu genellikle ilk hecede olma eğilimindedir (Banguoğlu, 1990, s. 118): *asla, böyle, daima, bugün, aniden, zorla, nazikçe*

- Pekiştirme sıfat ve zarflarında genellikle vurgu, sözcüğün anlamını pekiştiren, yani abartma ekini alan ilk hecede yoğunlaşır. Bu durum, ifadenin gücünü ve etkisini artırmak için kullanılır: *dümdüz, kıpkırmızı, simsiyah, tertemiz*. İki heceli pekiştirme sıfatlarında vurgu, ikinci heceye düşer: *çırılçıplak, sapasağlam* (Güler ve Hengirmen, 2005, s. 86).

- Bağlaçlarda vurgu, çoğu kez ilk heceye düşer: *ancak, meğer, oysa*

- Çoğu ünlemde vurgu ilk hecede olur (Banguoğlu, 1990, s. 118; Ergin, 1972, s. 103; Güler ve Hengirmen, 2005, s. 87; Dursunoğlu, 2010, s. 272): *aferin!, eyvah!, haydi!, maşallah!*. Ayrıca seslenme amacı taşıyan ve sonunda ünlem konan sözcüklerin vurgusu da ilk heceye kayma eğilimindedir: *anneciğim!, doktor!, komşu!, Şükriye!, Pırıl!*

- Soru sözcüklerinde birden çok heceliyse vurgu, ilk hecede kalır: *nasıl?, nereye?, nereden?, nereden?, hangi?*; tek heceliyse hâl ekine geçer: *ne* → *neyi, neye, kim* → *kimi, kime* (Özsoy, 2004, s. 62).

- Vurgusu sonda olan sözcüklere eklenme yapıldığında ve getirilen ekler vurgusuz olmadığında bunlar genellikle vurguyu üzerine alır (Gencan, 1971, s. 60; Banguoğlu, 1990, s. 115; s.

3; Lees, 1997, s. 41; Özsoy, 2004, s. 58; Güler ve Hengirmen, 2005, s. 83-84; Dursunoğlu, 2010, s. 271): *elma* (yalın ve çekimsiz hâl, vurgu son hecede) → *elmalar* (çoğul ekinde) → *elmalarım* (iyelik ekinde) → *elmalarımda* (bulunma hâli ekinde) → *elmalarımdayken* (sıfat yapan *ki* eki üzerinde) → *elmalarımdayken* (çoğul ekinde) → *elmalarımdayken* (ayrılma hâli ekinde)

- Vurgusu sonda olmayan sözcüklere eklenme yapıldığında genellikle vurgu sabit kalır (Özsoy, 2004, s. 59; Güler ve Hengirmen, 2005, s. 84): *teyze* (yalın ve çekimsiz hâl, vurgu son hecede) → *teyzeler* (vurgu çoğul ekinde) → *teyzelerim* (vurgu iyelik ekinde) → *teyzelerimde* (vurgu bulunma hâli ekinde) → *teyzelerimdeki* (vurgu sıfat yapan *ki* eki üzerinde) → *teyzelerimdekiler* (vurgu çoğul ekinde) → *teyzelerimdekilerden* (vurgu ayrılma hâli ekinde)

- Bazı ekler ise vurguyu üzerine almaz, böyle durumlarda vurgu ekten önceki hecelere düşer (Gencan, 1971, s. 60-61; Demir ve Yılmaz, 2018, s. 47-48; Tekin, 1991, s. 3; Lees, 1997, s. 46-47; Özsoy, 2004, s. 59-61; Güler ve Hengirmen, 2005, s. 82-93; Dursunoğlu, 2010, s. 270-273).

- Olumsuzluk eki *-me* (*-ma*): *yapma!*, *etme!*, *eyleme!*

- *-mi* soru eki: *elmalar mı?*, *geldin mi?*, *gidiyor mu?*, *güzel mi?*

- *-ce* eki yalnızca küçültme anlamında kullanılırsa vurguyu üzerine çeker: *bence*, *çocukça*, *günlerce*, *Türkçe*, *Almanca* ancak *ufakça*, *küçükçe*

- *ile*, *ise*, *idi*, *imiş*, *iken* sözcükleri ek olarak yazıldığında vurguyu üzerine almaz: *Sevgiyle yaklaştı.* / *Gelirse haber et.* / *Güzeldi her şey o zamanlar.* / *Gidecekmiş anlaşılan.* / *Çocukken çok yaramazdı.*

- Fiillerde geniş zaman kipinin *-im*, *-sin*, *-dir*, *-iz*, *-siniz* ekleri vurguyu kendi üzerine çekmez: *gelirim*, *koşarsın*, *yazar*dır, *biliriz*, *görürsünüz*

- Fiillerde emir kipinin 2. çoğul şahıs çekiminde (*-in*, *-iniz*) vurgu, ekte bulunmaz: *bakın*, *okuyun*, *bakınız*, *okuyunuz*

- *de* bağlacı: *Q da biliyor.* / *Evi de sattı.* / *Dinlerken de not alabilirsin.*

- *ki* bağlacı: *Yok ki üzüleceksin.* / *Demek ki gelecek.* / *Anladım ki hata yapmışım.*

- Bağlaç olmasına karşın zamanla eklendiği sözcükle bitişik yazılan *-ki* vurguyu üzerine almaz: *mademki*, *hâlbuki*, *çünkü*, *şanki*

- *etmek*, *olmak* gibi yardımcı fiillerle birlikte kullanıldığında bazı sözcüklerin ikinci hecesinde bulunan vurgu, ilk heceye kayar: *şükür* → *şükretmek*, *hapis* → *hapsetmek*, *kayıp* → *kaybolmak*

- Şimdiki zaman ekinde (*-(ı)yor*) vurgu, ekin sözcükle bitişiminde yer alır: *bakıyor*, *geliyor*, *soruyor*

- Geniş zaman ekinde (*-(i)r*) vurgu, eki üzerine almaz: *gelir*, *sorar*, *izler*

- *-ınca*, *-arak* gibi bazı zarf fiil eklerinde vurgu, ekin sözcükle bitişiminde yer alır: *görünce*, *koşarak*

- *-meden* (*-madan*), *-meksizin* (*-maksızın*) ekleriyle oluşturulan zarf fiillerde vurgu, ekte yer almaz: *gitmeden*, *ayrılmadan*, *yorulmaksızın*, *bilmeksizin*

- *-ecek* (*-acak*) ekiyle fiil kökünden alet adı türetildiğinde vurgu, ekte yer almaz: *kesecek*, *kıracak*

- *-cek* (*-cak*) ekiyle fiil kökünden isim türetildiğinde vurgu, ekte yer almaz: *salıncak*

- *-cesine* (*-casına*) ekiyle isimden isim türetildiğinde vurgu, ekte yer almaz: *uçarcasına*, *ölmüşçesine*

- -cik (-cık) ekiyle yapılan küçütmelerde vurgu, ilk hecededir: *incecik*, *minicik*, ancak özel isimlere geldiğinde vurgu eke geçer: *Ayşecik*, *Sezercik*
- -leyin (-layın) ekiyle türetilen zarflarda vurgu, ekte yer almaz: *sabahleyin*, *geceleyin*
- -gil ekiyle türetilen isimlerde vurgu, ekten önceki hecededir: *babamgil*, *Ahmetgil*
- Olumsuzluk eki -me (-ma), hiçbir zaman vurguyu kendi üzerine almazken fiil kökünden isim yapma eki olan -me (-ma) ise vurguyu üzerine alır (Banguoğlu, 1990, s. 117; Özsoy, 2004, s. 59-60; Güler ve Hengirmen, 2005, s. 84).

Sakin buraya gelme! → Gelmek (fiil kökü) + -me (olumsuzluk eki): fiil, olumsuzluk anlamında

Senin gelmeni bekliyorum. → Gelmek (fiil kökü) + -me (isim fiil eki): isim, geliş, varış anlamında

Araştırmacı Halit Dursunluoğlu'na göre Türk dilindeki vurgunun iki ayırt edici özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, buraya kadar işlediğimiz ve bir hecenin diğerlerine göre daha soluklu okunduğu sesin şiddetini ayırt eden vurgudur. Diğeri ise, eş yazılımlı ve eş sesli sözcüklerin birbirinden ayrılmasını sağlayan anlam ayırt edici vurgudur (Dursunluoğlu, 2010, s. 269). İkinci duruma şu örnekler verilebilir: *yalnız sen* (sadece, zarf), *yalnız kalp* (tek başına, sıfat), *arabayı çizme!* (fiil, çizmek eylemi), *çizme sıkılmış* (ayakkabı türü, isim).

Bu örnekler, Türkçede vurgunun sadece dil bilgisel kurallara bağlı kalmayıp, aynı zamanda bağlam, anlam ve niyete göre nasıl şekillendiğini açıkça göstermektedir. Bu özellik, Türkçeyi zengin ve dinamik bir dil hâline getiren önemli unsurlardandır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Gerçekleştirilen karşılaştırmalı analiz neticesinde şu ortak ve farklı hususlar tespit edilmiştir:

1. *Cümle vurgusu*, her iki dilde de konuşmacının niyetini ve cümlelerin anlamını netleştiren temel bir araçtır. Türkçede cümle vurgusu, genellikle cümlelerin sonuna doğru yoğunlaşır. Birtakım çıkarımlara ulaşmak gerekirse; vurgulanmak istenen sözcüğü yüklemden önce getirme, devrik cümle yapma, vurgulu sözcüğü değiştirme, bazı zarf ve edatlarla bir arada kullanma, bazı zamir ve zarflarda vurgulu heceyi değiştirme gibi yollarla cümle vurgusu değişiklik gösterebilir (Demircan, 1981, s. 159-162). Türkçenin esnek söz dizimi, vurgunun yerini değiştirmede önemli bir rol oynar, Rusçada ise, bağlama ve tonlamaya bağlı olarak herhangi bir ögede yer alabilir. Bu farklılıklar, Türk öğrencilerin Rusçada vurguyu son sözcüğe koyma eğiliminde olmasına ve tonlama düşüşü hataları yapmasına yol açabilir (Brizgunova, 1963, s. 166). Benzer şekilde, Rus öğrenciler, Türkçenin daha karmaşık cümle vurgusu düzenine uyum sağlamakta zorlanabilir.

2. *Öbek vurgusu*, her iki dilde anlamlı bir sözcük grubunun öne çıkmasını sağlar. Türkçede öbek vurgusu, dil bilgisel yapılarla bağlı olarak genellikle niteleyici ögede yer alır (Demircan, 1996, s. 151). İkilemelerde (*güzel güzel*) ve birleşik sözcüklerde (*ateşölçer*) vurgu, bağlama göre değişir. Rusçada öbek vurgusu, cümlelerin bilgi önceliğine ve tonlamasına bağlı olarak öbeğin ana sözcüğünde bulunur ve cümlelerin bütününe yayılır (Kononov, 1956, s. 57). Türkçede öbek vurgusu çoğunlukla birincil vurgunun niteleyici öge üzerinde yoğunlaşmasıyla gerçekleşir; bu durumda ikinci sözcüğün vurgusu ya belirginliğini kaybeder ya da tamamen silinir (Banguoğlu, 1990, s. 119). Rusçadan farklı olarak bitişik yazılan birleşik sözcükler de öbek olarak kabul edilir. Rusçada tek bir baskın bağlamda sınırlıyken, Türkçede öbek vurgusu, söz dizimsel vurguyla birleştiğinde daha

karmaşık bir hâl alabilir. Öbek vurgusu Türkçede, genellikle dil bilgisel yapılara bağlı olarak nispeten daha düzenli ve öngörülebilir bir nitelik taşır. Rusçada ise, sözcük vurgusunun serbest ve hareketli yapısının bir uzantısı olarak, çok daha esnek ve tonlamayla yakından ilişkili bir olgudur. Bu, Türk öğrencilerin Rusçada öbek vurgusunun esnekliğini kavramada, Rus öğrencilerin ise Türkçenin dil bilgisel düzenliliğine uyum sağlamada zorluk yaşamasına neden olabilir.

3. *Yan (ikincil) vurgu*, her iki dilde de birincile göre daha az önem verilen türdür. Özellikle birleşik sözcükler bu vurgu türünün ortak ana malzemesini oluşturmaktadır. Türkçede vurgulu hece, diğer hecelere göre daha belirgin biçimde telaffuz edilse de bu vurgu, Rusçadaki kadar güçlü ve baskın değildir. Ayrıca, vurgulu hecenin süresinin belirgin biçimde uzatılması ya da diğer hecelerin süresinin kısaltılması gibi bir durum genellikle görülmez. Bunun temel nedeni, Türkçede hecelerin çoğunlukla birbirine yakın süre ve şiddette okunmasıdır (Demircan, 1996, s. 127). Bu nedenle literatürde genellikle yalnızca birincil vurguya odaklanılmaktadır. Diğer yandan dil bilimci Ayşe Sumru Özsoy, birincil, ikincil ve üçüncül vurgu türlerinden bahsetmiştir. Birincil vurgu, Rusçadakiyle birebir aynıdır, buna göre bu tür vurguya sahip heceler daha belirgin ve güçlü okunur. Yazarın ikincil vurguyla kastettiği ise Rusçada vurgusuz ya da zayıf vurgulu hecelerdir. Yazar, gerek sembolü gerekse görevi olarak üçüncül vurguyu Rusça ikincil vurguya eşdeğer bir düzlemde ele almıştır. Rusçadaki ikincil vurgu da aynı işaretle (`) gösterilir ve daha çok birleşik sözcüklerde karşımıza çıkarken kaynaklarda pek yer verilmez (Özsoy, 2004, s. 55-56). Rusçada sözcük türü temelli belirli genellemeler dahi bulunsa da Türkçede bu kullanım nadirdir. Dil öğreniminde, Rusçanın ikincil vurgusu Türk öğrenciler için karmaşık olabilir, ancak başlangıç seviyesinde öncelikli değildir. Türkçenin zayıf ikincil vurgusu, Rus öğrenciler tarafından fark edilmeyebilir.

4. *Sözcük vurgusu*, her iki dilde anlamı ve telaffuzun doğruluğunu belirler. Rusçada sözcük vurgusu dinamik, serbest ve hareketlidir; anlam ayırt edici bir rol oynar ve çekimlerle yer değiştirebilir (Yeskova, 1999, s. 426). Türkçede ise vurgu genellikle son heceye düşme eğilimindedir ve anlam ayırt etme rolü daha sınırlıdır. Rusçada ünlü azaltımı vurgusuz hecelerde yaygınken, Türkçede bu etki minimaldir. Türk öğrenciler, Rusçanın serbest vurgusunu öğrenmede, Rus öğrenciler ise Türkçedeki sözcük vurgusunun daha sabit durumuna uyum sağlamada zorlanabilir. Özellikle Türkçede eklerin vurguyu etkilemesi, Rusçadaki karmaşık vurgu paradigmalarına kıyasla daha standarttır. Örneğin vurgusu son hecede olan sözcük, ek alsa dahi vurgu yine son eke kayar (*elma* → *elmalar*), olmayan ise vurgusunu muhafaza eder (*teyze* → *teyzeler*), ancak bu durum Rusçada pek öngörülebilir değildir. Vurgu sistemi karşılaştırması yapıldığında en zor ve karmaşık başlığın Rusça hareketli sözcük vurgusu olduğu görüşümüz bu veriyi doğrular niteliktedir.

Her iki dilde de vurgu hareketli bir karaktere sahiptir. Vurgunun yer değiştirmesi, Türkçede belirli kurallarla sınırlandırılmışken Rusçada çok daha serbest ve kural dışı durumlarla karşımıza çıkmıştır. Nitekim Demircan'a göre Rusçanın da mensubu olduğu Hint-Avrupa dillerindeki gibi Türkçede vurgunun yer değiştirmesi sözcüğün herhangi bir ünlü ya da ünsüzünü etkilemez, daha çok semantik açıdan sonuçları olur (1996, s. 143). Sondan eklemeli bir dil olduğundan Türkçede vurgu konusunun inceleme merkezinde sona getirilen ekler yer alır (Demircan, 1996, s. 136). Rusçada ise ön, orta, son ve en son ek gibi çeşitli konumlara ek getirme işlemi yapılabileceğinden vurgu araştırmasında sözcüğün her tarafına bakmak gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Türk ve Rus dillerindeki vurgu sistemlerini karşılaştırmalı bir analizle inceleyerek, onların benzerliklerini, farklılıklarını ve yabancı dil öğretim süreçlerindeki potansiyel etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Türkçede vurgu, genellikle sözcüklerin son hecesinde sabit bir konumda yer almakta ancak olumsuzluk ekleri ya da belirli sözcük türleri gibi durumlarda yer değiştirmektedir. Buna karşın, Rusçada vurgu daha esnek ve değişken bir yapı sergilemekte; sözcüğün köküne, ekine ya da son hecesine düşebilmekte ve bu durum sözcüğün anlamına ve gramatik yapısına bağlı olarak değişmektedir. Sözcük vurgusu, Rusçada vurgu öğreniminin daha fazla pratik gerektirmesine, Türkçede ise kurallara dayalı bir öğrenme sürecine olanak tanır. Cümle vurgusu açısından, Türkçede vurgu genellikle cümlenin sonuna doğru yoğunlaşırken, Rusçada bağlama ve tonlamaya bağlı olarak herhangi bir ögede bulunabilmektedir. Öbek vurgusu ise Türkçede niteleyici ögede düzenli ve öngörülebilir bir şekilde yer alırken, Rusçada cümlenin bilgi önceliğine ve tonlamasına bağlı olarak öbeğin ana sözcüğünde esnek bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Yan (ikincil) vurgu, her iki dilde de birincil vurguya kıyasla daha az baskın olmakla birlikte, Rusçada birleşik sözcüklerde daha belirgin bir rol oynamaktadır.

Vurgunun hareketliliği her iki dilde de gözlemlenmekle birlikte, Türkçede bu hareketlilik belirli kurallarla sınırlıyken, Rusçada çok daha serbest ve kural dışı durumlarla karakterizedir. Sondan eklemeli bir dil olan Türkçede vurgu incelemelerinin odağında ekler bulunurken, Rusçada vurgu sözcüğün herhangi bir bölümünde olabileceğinden daha kapsamlı bir analiz gerektirmektedir. Araştırma ayrıca, Rus dilinde vurgu konusuna daha fazla önem atfedildiğini ve bu alanda daha fazla kaynak bulunduğunu göstermiştir. Rusçada vurgu genellemeleri konusunda daha fazla ortak kabul bulunurken, Türkçede bazı vurgu kuralları hakkında dil bilimciler arasında farklı yaklaşımlar olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, Türk ve Rus dillerindeki vurgu sistemleri, ritmik yapı, vurgu türlerinin davranışları ve sözcük vurgusunun hareketliliği gibi temel alanlarda önemli farklılıklar sergilemektedir. Bu farklılıklar, her iki dili yabancı dil olarak öğrenenler için çeşitli zorluklara yol açabilmektedir. Rusçanın serbest ve hareketli vurgu sistemi, özellikle sözcük düzeyinde, ezber ve yoğun pratik gerektirirken; Türkçenin genellikle son heceye düşen ve eklere göre daha düzenli davranış gösteren vurgu sistemi, kurala dayalı bir öğrenmeye daha yatkındır. Vurgu öğretiminde, her iki dilin genellemelerini eş zamanlı ele alınması, sözcük türü temelli gidilmesi, Makevnina ve Pavlovskaya'nın önerdiği sistemlilik, iletişimsel yönelim ve mantıksal yoğunluk ilkelerinin dikkate alınması öğrenme süreçlerini kolaylaştırabilir. Çalışma, vurgunun yalnızca ses bilgisel bir özellik olmadığını, aynı zamanda sağlıklı ve etkili iletişimin ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada ortaya konan benzerlik ve farklılıkların, her iki dilin öğretim süreçlerinde kullanılacak materyal ve yöntemlerin geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu karşılaştırmalı analizin, her iki dilin vurgu sistemlerinin daha iyi anlaşılmasına ve yabancı dil öğrenme/öğretme pratiğine yönelik farkındalığın artırılmasına hizmet etmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Avanesov, Ruben İ. (1956). *Fonetika Sovremennogo Russkogo Literaturnogo Yazıka*. Moskva: İzdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
- Avanesov, Ruben İ. (Obşç. red.). (1988). *Orfoepiçeskiy Slovar' Russkogo Yazıka. Proiznoşeniye, Udareniye, Grammatičeskiye Formı* (4-ye izd., stereotipnoye). Moskva: Russkiy yazık.
- Banguoğlu, Hasan Tahsin (1990). *Türkçenin Grameri* (3. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Barsov, Anton A. (1981). *Rossiyskaya Grammatika*. Moskva: İzdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
- Berns, Margie (Ed.). (1990). *Contexts of Competence: Social and Cultural Considerations in Communicative Language Teaching*. New York: Plenum Press.
- Börekçi, Muhsine (2005). "Türkçede Vurgu - Tonlama - Ölçü - Anlam İlişkisi". *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (12), 187-207.
- Brizgunova, Yelena A. (1963). *Praktičeskaya fonetika i intonatsiya russkogo yazıka: Posobiye dlya prepodavateley, zanimayuşçihnya s inostrantsami*. Moskva: İzdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
- Demir, Nurettin ve Emine Yılmaz (2018). *Türkçe Ses Bilgisi*. Hülya Pilancı (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Demircan, Ömer (1981). "Türkiye Türkçesinde Vurgulama ve Odaklama". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 26-27(1978-1979), 157-163.
- Demircan, Ömer (1996). *Türkçenin Sözdizimi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Dursunoğlu, Halit (2010). "Türkiye Türkçesinde Vurgu". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 267-276.
- Ergin, Muharrem (1972). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Fedyanina, Nina A. (1982). *Udareniye v sovremennom russkom yazıke* (2-ye izd.). Moskva: Russkiy yazık.
- Fomina, Tamara G. (2016). *Russkoye Slovesnoye Udareniye*. Moskva: Flinta.
- Gencan, Tahir Nejat (1971). *Dilbilgisi* (2. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Girjeva, Galina N. (2015). *Fonetika Sovremennogo Russkogo Yazıka* (2-ye izd.). Moskva: Flinta, Nauka.
- Güler, Eser ve Mehmet Hengirmen (2005). *Ses Bilimi ve Diksiyon*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kerimoğlu, Caner (2016). "Sözcük Öbeği Olarak Cümle ve Bir Öbek Önerisi". *Türkiyat Mecmuası*, 26(2), 241-245.
- Kononov, Andrey N. (1956). *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka*. Moskva, Leningrad: İzdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Lees, Robert B. (1997). *The Phonology of Modern Standard Turkish* (Vol. 6). Bloomington, Indiana: Indiana University Publications.
- Levando, N. V. (1997). "Russkoye Slovesnoye Udareniye i Problemi Obuçeniya Studentov-İnostrantsev Aktsentual'no-Ritmiçeskiy Struktüre Slova na Naçal'nom Etape". *İzuçeniye Russkogo Yazıka v Şkole i Vuze. Mejvuzovskiyy Sbornik Nauçnih Trudov*. N. V. Levando (Ed.). Tula: Tul'skiy gosudarstvennyy pedagogičeskiy universitet imeni L. N. Tolstogo, 27-30.

- Lomonosov, Mihail V. (1755). *Rossiyskaya Grammatika*. Sankt-Peterburg: İmperatorskaya Akademiya Nauk.
- Makevnina, İrina A. ve İrina G. Pavlovskaya (2021). "İzuçeniye Osobennostey Russkogo Podvijnogo Udareniya v İnoyaziçnoy Auditorii". *İzvestiya VGPU*, (156), 65-68.
- Nicholson, John G. (1962). "Modern Russian Word Stress Patterns". *Slavic and East-European Studies*, 7(3/4), 202-214.
- Özsoy, Ayşe Sumru (2004). *Türkçe'nin Yapısı-1: Sesbilim* (2. baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Popov, Mihail B. (2014). *Fonetika Sovremennogo Russkogo Yazıka. Uçebnik dlya Vısşih Uçebnih Zavedeniy*. Sankt-Peterburg: Filologičeskiy fakultet SPbGU.
- Ragin, Charles C. (2014). *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies* (With a New Introduction). Berkeley: University of California Press.
- Şçerba, Lev V. (2004). *Yazıkovaya Sistema i Reçevaya Deyatel'nost'* (2-ye izd., stereotipnoye). Moskva: Editorial URSS.
- Şutova, Marina N. (2021). "Russkoye Podvijnoye Udareniye v Obuçenii İnostrannih Uçaşçihsy". *Aktual'niye Voprosı Teorii i Praktiki Prepodavaniya Russkogo Yazıka kak İnostrannogo: Materialı Mejdunarodnoy Nauçno-Praktičeskoj Konferentsii*. S. A. Vişnyakov (Obşç. red.). Moskva: MPGU, 568-572.
- Şvedova, Natalya Yu. (Gl. red.). (1980). *Russkaya Grammatika* (T. 1. Fonetika. Fonologiya. Udareniye. İntonatsiya. Slovoobrazovanie. Morfologiya). Moskva: Nauka.
- Tekin, Talat (1991). "Türkçede Kelime Vurgusu Kuralları". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, (2), 1-4.
- Tihonov, Aleksandr N. (2014). *Noviy Slovoobrazovatel'nyy Slovar' Russkogo Yazıka dlya Vseh, Kto Hoçet' Bit' Gramotnum*. Moskva: AST.
- Vikislovar (2025). <https://ru.wiktionary.org/> (Erişim tarihi: 21 Mart 2025).
- Vorontsova, Vera L. (1979). *Russkoye Literaturnoye Udareniye XVIII—XX vv. Formı Slovoizmeneniya*. Moskva: Nauka.
- Widdowson, Henry George (1978). *Teaching Language as Communication*. Oxford: Oxford University.
- Yeskova, Natalya A. (1999). *Kratkiy Slovar' Trudnostey Russkogo Yazıka. Grammatičeskiye Formı. Udareniye* (2-ye izd.). Moskva: Russkiy yazık.
- Yeskova, Natalya A. (2008). *Normı Russkogo Literaturnogo Yazıka XVIII-XIX Vekov. Udareniye. Grammatičeskiye Formı. Variantı Slov. Slovar'.* Poyasnitel'niye Stat'i. Moskva: Rukopisniye pamyatniki Drevney Rusi.
- Zarva, Mayya V. (2001). *Russkoye Slovesnoye Udareniye. Slovar'.* Okolo 50 000 Slov. Moskva: Novatsionniy tsentr ENAS.
- Zencirci, Olga (2014). "Rus Dilinde Sözcük Vurgusu". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 1-11.

Prof. Dr. Soner Akpınar

**ÇAĞDAŞ
TÜRK ROMANINDA
6-7 EYLÜL OLAYLARI**

Rumlar Etnisite ve Kimlik

Günce Yayınları

MUNİS FAİK OZANSOY

Yaşamı, Yapıtları, Sanatı

H. Yasemin Mumcu

Günce Yayınları

FAİK ÂLİ OZANSOY

YAŞAM ÖYKÜSÜ, YAPITLARI VE ŞAIRLİĞİ

DOÇ. DR. SEVİM KARABELA ŞERMET

Günce Yayınları

GÜLMECENİN DİLLERİ

Prof. Dr. Ünsal Özünü

Günce Yayınları